

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**
Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ В.В. Карцева
«___» _____ 2019р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ**

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Шевченко Тетяна Володимирівна

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник д. е. н., доцент Гудзь Тетяна Павлівна

_____
(підпис, дата)

Рецензент Галінська Тетяна Станіславівна

Полтава 2019

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	7
1.1 Сутність фінансових ресурсів домогосподарств, механізм їх формування та напрями використання	7
1.2 Види фінансових стратегій домогосподарств щодо управління їх фінансовими ресурсами	18
1.3 Фінансова грамотність як основа підвищення економічної активності домогосподарств.....	26
Висновки за розділом 1.....	34
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	37
2.1 Аналіз динаміки джерел формування та напрямів використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні.....	37
2.2 Аналіз заощаджень домогосподарств як джерела інвестиційного ресурсу економіки України	47
2.3 Оцінка стану фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних ринкових умовах	59
Висновки за розділом 2.....	70
РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	72
3.1 Прогнозування впливу факторів на добробут домогосподарств в Україні.....	72
3.2 Реалізація стратегії розвитку фінансових ресурсів вітчизняних домогосподарств в умовах сучасних трансформаційних перетворень	82

	3
Висновки за розділом 3.....	93
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102
ДОДАТКИ.....	116

ВСТУП

В умовах розвитку сучасної ринкової економіки зростає роль домогосподарства як одного з ключових суб'єктів економічних та фінансових відносин. Як унікальні соціально–економічні утворення домогосподарства визначають основу життєдіяльності будь–якого суспільства від формування попиту з метою задоволення потреб людини до оновлення структури господарської діяльності та динаміки її розвитку.

Домогосподарства формують базову основу стабільності розвитку економіки завдяки всебічній участі в економічному процесі: і щодо перерозподілу ресурсів, і у відношенні виробництва, а також щодо споживання вироблених благ, тобто повноцінно беруть участь в системі відтворення. Саме домогосподарства часто виступають основним постачальником ресурсів в економіку України, зокрема праці, капіталу, підприємницької здатності.

Особливо роль домогосподарств зростає в умовах нестабільності, коли раціональність їхніх рішень, поведінки безпосередньо впливає на стійкість основних параметрів рівноваги соціально–економічної і фінансової систем, визначає напрями розподілу доходів та їх використання, формування вартості основних ресурсів, заощаджень та їх інвестиційне спрямування тощо.

Значний внесок у вивчення проблем домогосподарств зробили вітчизняні науковці, зокрема І. Бланк, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, В. Ворошило, О. Гордей, С. Іванов, Т. Кізима, П. Левчаєв, Н. Нагайчук, Н. Педченко, Г. Поляк, А. Рамський, С. Салига, В. Федосов, С. Юдіна, С. Юрій [5, 9, 14, 19, 31, 37, 43, 52, 59, 91, 67, 74, 90, 103, 105].

Метою дослідження дипломної роботи є всебічне розкриття теоретичних засад формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств як складової сукупного фінансового потенціалу країни,

виділення їх особливого місця у механізмі трансформації в інвестиційні ресурси для економіки держави, а також пошук шляхів реалізації стратегії розвитку фінансових ресурсів домогосподарств.

Досягнення, поставленої в дипломній роботі мети, передбачається шляхом послідовного вирішення завдань дослідження:

- розкрити сутність фінансових ресурсів домогосподарств, механізм їх формування та напрями використання;
- розглянути види фінансових стратегій домогосподарства щодо управління фінансовими ресурсами;
- дослідити фінансову грамотність як основу підвищення економічної активності домогосподарств;
- проаналізувати динаміку джерел формування та напрямів використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні;
- дослідити заощадження вітчизняних домогосподарств як інвестиційний ресурс економіки України;
- провести оцінку стану фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних ринкових умовах;
- провести прогнозування впливу факторів на добробут домогосподарств в Україні;
- пошук шляхів реалізації стратегії розвитку фінансових ресурсів домогосподарств в умовах сучасних трансформаційних перетворень.

Об'єктом дослідження є фінансові ресурси домогосподарств. Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні засади формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні, а також науковий пошук шляхів реалізації стратегії розвитку фінансових ресурсів домогосподарств.

Для вирішення завдань дослідження використані наступні методи та підходи: діалектичний підхід – для комплексного науково-практичного дослідження сучасних проблем розвитку фінансів домогосподарств України;

аналізу і синтезу – для з'ясування місця фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави; аналіз тенденцій – для аналітичного огляду статистичних даних щодо доходів і витрат вітчизняних домогосподарств; порівняння – для зіставлення показників за 2014–2018рр.; аналіз коефіцієнтів – при оцінці рівня добробуту та рівня бідності вітчизняних домогосподарств; регресійний аналіз – для оцінки залежності стану фінансових ресурсів домогосподарств від впливу факторів; трендовий аналіз – для оцінки прогнозованої динаміки показників стану фінансових ресурсів домогосподарств; графічний метод – для наочного зображення викладених положень.

Інформаційну основу написання дипломної роботи склали: праці вчених, які досліджували питання формування фінансових ресурсів домогосподарств та напрямки їх використання; офіційні дані Державної служби статистики України щодо доходів, витрат та заощаджень вітчизняних домогосподарств; офіційні статистичні дані щодо діяльності фінансових посередників у сфері мобілізації заощаджень домогосподарств та їх трансформації в інвестиційний капітал, оприлюднені на сайтах Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1 Сутність фінансових ресурсів домогосподарств, механізм їх формування та напрями використання

В сучасних умовах розвитку української економіки значно зростає роль діяльності домашніх господарств. Домашні господарства активно беруть участь в економічній діяльності і завдяки своїй багатогранній природі забезпечують не тільки власний розвиток, а й базу стійкості для розвитку держави.

Домогосподарство як економічний суб'єкт слід розглядати, з одного боку, як відкриту систему, що взаємодіє із зовнішнім макрооточенням, реагує на його зміни під впливом сукупності економічних, соціальних, суспільних факторів, а з іншого – як закриту структуру, що має власні закони, мотиви, закономірності, протиріччя. Втім у будь-якому разі це сукупність осіб, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку джерела фінансування [90, с. 121]. За рекомендаціями ООН домогосподарство визначається як «особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя» [62, с. 161], тобто об'єднаних спільним веденням господарства. Домашні господарства беруть активну участь в економічних відносинах у системі національної економіки України, а саме беруть участь у процесі відтворення робочої сили, виступають ключовим елементом системи перерозподілу і накопичення доходів і є базовим споживачем вироблених благ.

Структурна роль домашніх господарств у забезпеченні національної безпеки визначена низкою компонентів, що відіграють роль внутрішніх стабілізаторів життєдіяльності домогосподарств, завдяки яким формується стійкість до умов трансформації економіки.

Отже, існування домогосподарства як суб'єкта економічної системи безпосередньо пов'язане з його основними функціями, зокрема постачальницькою, виробничою, споживчою, ощадною, реалізація яких здійснюється відповідно до формування, розподілу й використання спільного бюджету. Саме це зумовлює основу розвитку фінансових ресурсів домогосподарств та необхідність теоретичного обґрунтування принципів і механізму їх реалізації за закономірностями ринкового господарства, згідно з якими поведінка будь-якого суб'єкта визначається економічним вибором в умовах зростаючих потреб і обмежених ресурсів.

В Україні кількість домогосподарств у 2017 р. складала 14,986 млн., а у 2018 р. – 14,935 млн. З них понад дві третини (67,3%) перебували в містах, а лише 32,6% – у сільській місцевості [71]. Тривалий процес скорочення кількості населення в Україні обумовив також тенденції скорочення числа домогосподарств.

Домогосподарства для задоволення потреб у різноманітних товарах та послугах витрачають отримані грошові доходи, водночас їх витрати відіграють важливу роль в економічному житті держави, забезпечуючи формування та розвиток ринку товарів і послуг, сприяючи активізації бізнесу тощо.

Частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами за витрат на поточні споживчі потреби, нагромаджується та може стати потужним джерелом формування внутрішніх інвестиційних ресурсів держави.

Для активізації фінансових інтересів домогосподарств стає необхідною розбудова ефективного фінансового сектору, здатного обслуговувати сектор домогосподарств і підтримувати їх соціальний та економічний розвиток.

Загалом результат взаємодії домогосподарств з економічними одиницями ринкової системи безпосередньо впливає на їх життєдіяльність,

визначаючи процес і механізми формування та використання їх доходів і фінансових ресурсів.

Слово «ресурси» (від франц. *ressource*) означає «наявні запаси, засоби, які використовуються за необхідністю». За визначенням С. В. Мочерного, Я. С. Ларіної та ін., ресурси – це «основні елементи виробничого потенціалу, які перебувають у розпорядженні системи та використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку» [51, с. 238]. На його основі фінансові ресурси домогосподарств ми можемо представити як такі, що є одним з основних елементів виробничого потенціалу країни, перебувають у розпорядженні економічної (фінансової) системи і використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку країни.

Сутність, основні джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств є об'єктом дослідження багатьох вчених. Однак, єдиного підходу до розуміння фінансових ресурсів домогосподарств сьогодні немає. Так, В. М. Федосов, Г. Б. Поляк, В. В. Ковальов стверджують, що фінансові ресурси домогосподарства - «це сукупний фонд грошових коштів, що знаходиться в розпорядженні сім'ї» [90, 91, 94].

Деякими науковцями фінансові ресурси домашніх господарств трактуються як регульовані в правовому полі за допомогою спеціальних інструментів, способів і механізмів, сукупні доходи та витрати, які формуються з двох джерел: власні (в результаті трудової діяльності, підприємницької діяльності, отримання соціальних державних виплат); залучені (кошти, мобілізовані на кредитному ринку), з метою забезпечення особистих потреб кожного члена домогосподарства [93].

Відмінною особливістю наведеного підходу до визначення даного поняття є те, що фінансові ресурси розглядаються як «сукупні доходи та витрати», що, на нашу думку, дещо суперечить самій сутності поняття «фінансові ресурси». Тому вважаємо більш обґрунтованим підхід, згідно з

яким фінансові ресурси домогосподарств розглядаються у формі фондів грошових коштів.

Зокрема, С. І. Юрій розглядає фінансові ресурси домогосподарства як грошові засоби (власні та залучені), які знаходяться в його розпорядженні і призначені для виконання фінансових зобов'язань та здійснення різних витрат [105, с. 3].

Заслуговує уваги також визначення, запропоноване російськими науковцями, які фінансові ресурси домогосподарств розглядають як сукупність доходів та накопичень, які виникають у процесі створення і перерозподілу валового внутрішнього продукту за певний період [18, с. 45].

С. Каламбет вважає, що фінансові ресурси домашніх господарств – це сукупність спостережених та неспостережених доходів, які перебувають у їх розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу їх членів, а також формуються з доходів [34, с. 19].

Проаналізувавши погляди науковців (Додаток А) щодо сутнісної характеристики фінансових ресурсів домогосподарств, ми поділяємо думку В. В. Ворошило, яка сформулювала таке визначення: «це вся сукупність засобів домогосподарства у грошовій формі, які надходять у його розпорядження за рахунок розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, частка якого припадає на домогосподарства, а також за рахунок інших джерел, і використання яких спрямоване на виконання зобов'язань та формування заощаджень» [14, с. 32].

Формуючою компонентою фінансових ресурсів домогосподарств, що можуть трансформуватись в інвестиційні ресурси виступають їх доходи. І саме доходи, які є сукупністю надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел, як у грошовій, так і не грошовій формах, що збільшують активи домашнього господарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна [31, с. 148] є важливою формою фінансів домогосподарств та матеріальним втіленням фінансових відносин у цій сфері. Для визначення величини загальних доходів

домогосподарств необхідною є конкретизація їх складу, яку, на наш погляд, варто здійснювати на основі використання показників, що фіксуються офіційною статистикою в Україні. Так, при щорічному вибірковому обстеженні умов життя вітчизняних домогосподарств, який здійснюється департаментом обстежень домогосподарств Державного комітету статистики України, використовують такі основні елементні показники [49]:

1) грошові доходи, які включають:

- сума грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за виключенням прибуткового податку та обов’язкових відрахувань);

- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості;

- доходи від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів;

- надходжень від продажу нерухомості, особистого та домашнього майна, худоби;

- пенсії;

- стипендії;

- соціальні допомоги (пільги та субсидії готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, компенсаційні виплати за невикористане право на санаторно-курортне лікування тощо);

- грошові допомоги від родичів та інших осіб;

- аліменти;

- інші грошові доходи;

2) не грошові доходи, які включають:

- вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво) в порядку самозаготівель;

- безготівкові пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива;

- безготівкові пільги на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо;
- безготівкові пільги на оплату послуг транспорту, зв'язку;
- грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами;

3) сукупні ресурси (загальні доходи; суми використаних заощаджень, приросту в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством, а також повернених домогосподарству боргів.

Отже, можемо сформувати наступні джерела фінансових ресурсів домогосподарств (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Джерела формування фінансових ресурсів домогосподарств

Джерело: допрацьовано автором [41, с. 77]

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна виокремити особливі характеристики фінансових ресурсів домогосподарств:

- фінансові ресурси перебувають у формі грошових засобів або фондів грошових коштів;
- фінансові ресурси включають дві основні складові: доходи та заощадження домогосподарств;
- формування фінансових ресурсів домогосподарств може відбуватися як за рахунок власних, так і за рахунок позичених джерел;
- фінансові ресурси домогосподарств формуються зі спостережених та неспостережених доходів.

До спостережених джерел формування відносяться власні та позикові доходи членів домогосподарств (див. рис. 1.1), що охоплюються Державною статистикою України.

Під неспостереженими фінансовими ресурсами домогосподарств Салига С. Я. та Гнеушева В. О. пропонують розуміти вартість послуг та вартість продукції виробленої членами домогосподарств, безпосередньо в рамках домашнього господарства, яка вимірюється як еквіваленти грошових доходів за вираженням ринкових цін, а також доходи від діяльності, що не охоплюється офіційною економікою та неоплатна добровільна праця членів домогосподарств [74, с. 49].

Розвиток ринку праці за останні роки показав взаємозв'язок оплачуваної і неоплачуваної праці, їх розмежування і розподіл в суспільстві. Трансформаційні процеси в цьому плані зачіпають як окремих індивідів, так і домогосподарства і суспільство в цілому.

Це пов'язане, в першу чергу, із зростаючою участю жінок в найманій зайнятості. Що призводить до перерозподілу оплачуваної і неоплачуваної роботи в рамках домогосподарства.

По-друге, в індустріально розвинених країнах люди, що опинилися поза рамками «стандартного» економічного життя (безробітні), змушені розробляти власні стратегії виживання, тобто виникає розширене

використання неоплачуваної праці і навіть розвиток деяких форм обміну цією працею.

По-третє, і в розвинених, і в країнах, що розвиваються, високий рівень прихованого безробіття та неповної зайнятості призводить до циклічних змін у співвідношенні оплачуваної і неоплачуваної праці.

Отже, населення має різноманітні джерела доходів, аналіз яких дав змогу розробити модель механізму формування фінансових ресурсів у сучасних умовах, яка свідчить про складний та багатоканальний процес їх утворення (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Модель механізму формування фінансових ресурсів домогосподарств [85, с. 46]

Сучасний механізм формування сукупних доходів населення має ринкову та неринкову складові. Ринкова складова охоплює процеси формування факторних доходів населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. Неринкова складова включає такі шляхи отримання доходів, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та формування доходів у натуральній формі в особистому підсобному господарстві.

Склад фінансових ресурсів у кожного домогосподарства може відрізнятися, однак у теорії всі фінансові ресурси домогосподарств об'єднуються в такі фонди:

1) фонд споживання, призначений для задоволення особистих потреб сім'ї (придбання продуктів харчування, товарів промислового виробництва, оплата різних послуг тощо);

2) фонд заощаджень (відкладених потреб), який буде використаний у майбутньому для придбання дорогих товарів (побутова техніка, нерухомість тощо) або як капітал для одержання прибутку.

Фінансові ресурси домогосподарств найчастіше функціонують у безфондовій формі. Але є багато домогосподарств, які створюють власні фінансові фонди цільового призначення. Це фонди, які спрямовані на створення резервів, ремонт або придбання житла, автомобілів, забезпечення освіти дітей, відпочинку, старості тощо.

Створення таких фондів дає змогу домогосподарствам більш ефективно витратити власні чи запозичені фінансові ресурси виходячи зі стратегії та тактики функціонування кожного домогосподарства.

Для домогосподарства фондова форма фінансових ресурсів має сенс тоді, коли [41, с. 77-78]:

1) домогосподарство має достатньо грошових коштів для поточного споживання;

2) домогосподарство не планує вкладати ці кошти в підприємницьку діяльність;

3) домогосподарство обирає таку форму інвестування вільних коштів, як депозити, страхування, вкладання в цінні папери;

4) домогосподарство може ефективно керувати своїми фінансовими ресурсами у фондовій формі.

Фондова форма існування фінансових ресурсів домогосподарств поширена в розвинутих країнах. Однак фондова форма фінансових ресурсів більш складна внаслідок необхідності постійного контролю та керування своїми фондами. Звідси відповідна частина домогосподарств не формує фонди фінансових ресурсів, а витрачає отримані доходи чи прибутки виходячи із сучасних потреб споживання, а при необхідності в грошових коштах звертається до фінансових інститутів за позиковими коштами. Так діють багато мешканців західних країн, зокрема США, країн ЄС тощо. За таких обставин значна частина вільних коштів країни не працює, що є гальмом у розвитку соціально–економічної системи держави [103, с. 154].

Витрати домогосподарств можна охарактеризувати як фактичні затрати грошових і матеріальних ресурсів, які спрямовуються на задоволення поточних потреб домогосподарства та є необхідними для забезпечення його життєдіяльності і розвитку [37 с. 246]. Звичайно, витрати домогосподарств здійснюються для задоволення їх різноманітних потреб. І, як зазначав К. Менгер, турбота про задоволення потреб має таке саме значення, як і турбота про наше життя і наш добробут; вона є найважливішим з усіх людських прагнень, як передбачення й основа всіх інших [47, с. 31].

Якщо говорити про напрями використання доходів окремими домогосподарствами, то їх узагальнено можна розглядати в такий спосіб [37, с. 245]: витрати на задоволення поточних споживчих потреб; витрати на задоволення потреб неспоживчого характеру; заощадження. Отже, витрати домогосподарства є не чим іншим, як сукупністю грошових та не грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначенні для забезпечення належного його функціонування (рис. 1.3).

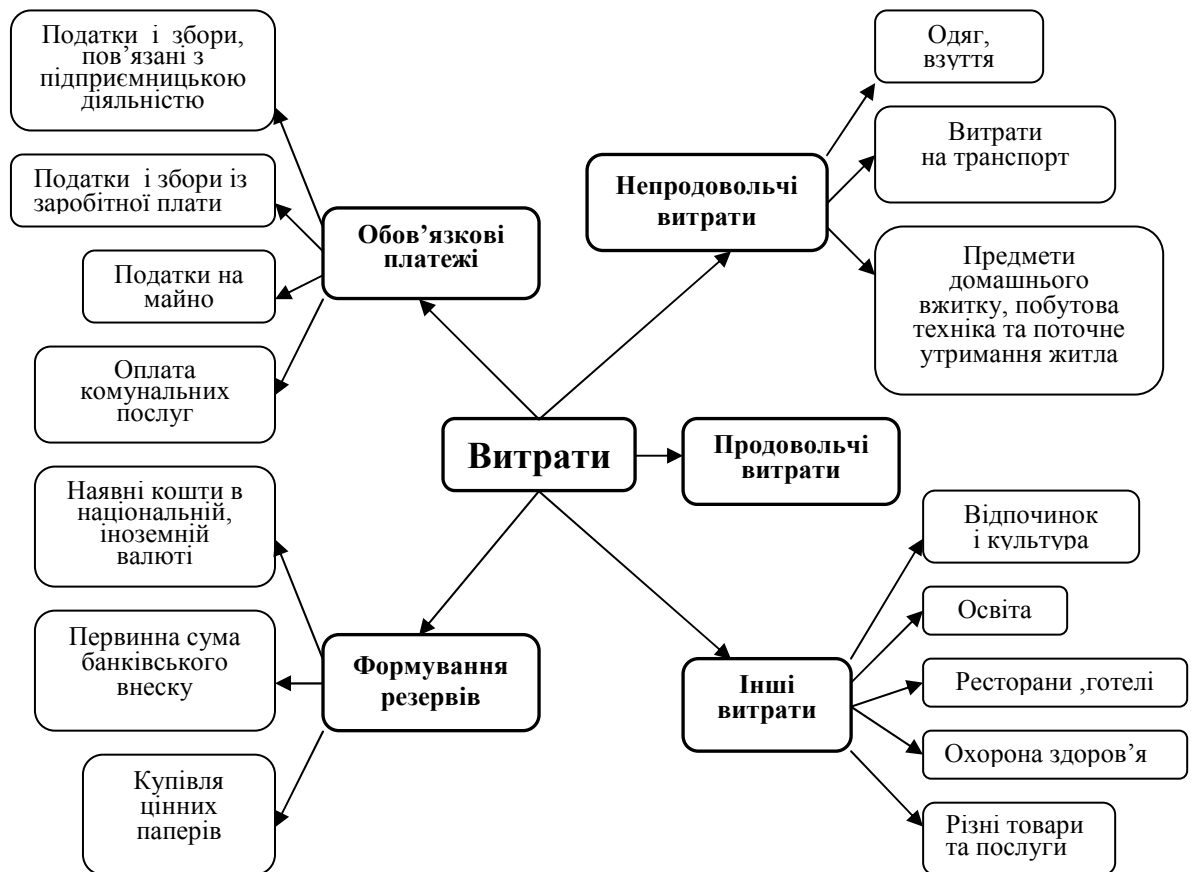

Рисунок 1.3 – Статті витрат домогосподарств України [12]

Беручи до уваги проведені дослідження, вважаємо, що фінансові ресурси домашнього господарства – це сукупні доходи, які знаходяться в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів і формуються із власних та позикових джерел за рахунок спостережених та неспостережених доходів.

Також визначено, що фінансові ресурси домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вони виконують такі функції: є економічною основою відтворення народонаселення; забезпечують добробут та якість життя; обумовлюють рівень споживання та формують платоспроможний попит; визначають рівень нагромадження, яке є джерелом інвестиційних ресурсів; є чинником соціально-економічної стратифікації суспільства; визначають можливості людського розвитку; є критерієм соціальної орієнтації економіки.

1.2 Види фінансових стратегій домогосподарств щодо управління їх фінансовими ресурсами

Фінансова стратегія домогосподарства пов'язана із формуванням і розподілом фондів фінансових ресурсів, отриманих у результаті використання наявних у домогосподарства ресурсів, та покликана забезпечити максимальний розмір прибутку на використанні ресурси. В узагальненому вигляді реалізація фінансової стратегії домогосподарства пов'язана з забезпеченням трьох напрямів діяльності домогосподарств, тобто трьох напрямів розподілу отриманих доходів, а саме:

- забезпечення поточної життєдіяльності;
- формування резервних фондів функціонування домогосподарства;
- накопичення та інвестування, які включають формування ресурсів для задоволення потреб у майбутніх періодах та здійснення фінансових операцій з метою отримання додаткового доходу.

Необхідність розподілу частини отриманих доходів на забезпечення поточної життєдіяльності, обумовлюється тим, що функціонування домогосподарства як учасника ринкової економіки і суб'єкта фінансових відносин, неможливе без задоволення поточних потреб, пов'язаних з життєзабезпеченням членів домогосподарства.

Ефективність використання доходів для реалізації даного напрямку фінансової стратегії та визначення загального впливу на фінансову стійкість досить важко виміряти. Придбання домогосподарствами більшої свободи і незалежності при прийнятті фінансових рішень та управлінні власними ресурсами, зумовлює підвищення ризику втрати. Це викликає необхідність створення резервних фондів функціонування домогосподарства як певного фінансового та матеріального забезпечення життєдіяльності при непередбачених ситуаціях. У той самий час, залучення домогосподарств до активної фінансової взаємодії, стимулює домогосподарства створювати

фонди у вигляді накопичень, або здійснювати спроби зменшення ймовірного ризику, через використання фінансових інструментів, прогнозування та аналіз стану на відповідному ринку. Однак висока ризиковість фінансових активів не дає гарантії на можливість конвертації в грошові кошти як найбільш ліквідний актив, що обумовлює доцільність формування частини резервів у вигляді матеріальних благ, у тому числі нерухомості, антикваріату і т.д.

Одним з основних завдань даного напрямку фінансової стратегії домогосподарства щодорозподілу наявних доходів є встановлення співвідношення між видами активів у сформованих резервах з метою максимізації можливого доходу та мінімізації існуючих ризиків. Формування резервів тісно пов'язане з проведенням інвестиційних операцій, але має відмінність саме щодо використання менш ризикових, і відповідно, менш дохідних, фінансових інструментів.

Фінансова стратегія домогосподарства пов'язана з кожним окремим ресурсом, яким володіє домогосподарство (рівень освіти, здоров'я тощо). Фінансові ресурси виступають як двосторонній об'єкт – основа для розвитку і результат функціонування усіх інших, наявних домогосподарства, ресурсів.

Особливості життєвого циклу індивідів визначають необхідність створення фондів для задоволення майбутніх потреб, зокрема: формування фондів фінансових ресурсів для забезпечення пенсійних виплат при досягненні пенсійного віку, накопичення заощаджень для отримання освіти дітей, купівлю житла і т.д. У випадку, коли метою формування накопичень виступає одержання додаткового доходу, домогосподарствами залучаються ризикові, але більш дохідні інструменти, та здійснюються інвестиційні операції, що дає можливість збільшити дохідність, при відносній наявності резервних коштів для забезпечення поточної життєдіяльності учасників домогосподарства.

Реалізація даного напрямку фінансової стратегії домогосподарств відрізнятися від формування резервних фондів:

- наявністю конкретної мети формування і часу її досягнення;
- створенням передумов для збільшення доходної бази функціонування домогосподарства шляхом диверсифікації джерел доходів. Забезпечення даного напряму фінансової стратегії тісно пов'язане можливістю максимально залучати інструменти фінансового ринку.

В узагальненому випадку вік учасників домогосподарства має одну з визначальних ролей щодо можливості отримання доходів та впливає на збільшення розміру отриманих доходів та сформованих заощаджень в пропорційній залежності.

Формування, розподіл та використання фінансових ресурсів як стадії процесу управління фінансовими ресурсами є безпосередньо залежним від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Виділення факторів впливу дає змогу більш комплексно підійти до дослідження проблем формування, розподілу та використання фінансових ресурсів домогосподарств та виділити ті чинники, що об'єктивно можуть бути скореговані з метою покращення фінансового стану та забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

До зовнішніх факторів впливу Баранова В. Г. пропонує віднести [3, с.21]:

- Природне середовище. Розташування домогосподарства у певних кліматичних умовах визначає не лише спосіб його існування, але й впливає на необхідність здійснення тих чи інших витрат, зокрема необхідність купувати той чи інший одяг, здійснювати витрати на утеплення будівель тощо;

- Соціальна інфраструктура. Специфіка домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин пов'язана, в першу чергу, з тим, що населення для повноцінного функціонування має задовольняти певні потреби, які формують основу життєдіяльності. До таких потреб належить – змога отримати медичну допомогу, набути освіту, скористатися послугами соціальних служб, задовольняти культурні потреби тощо. Відтак, до соціальної інфраструктури доцільно віднести установи та організації, що

дають змогу задовольнити потреби такого характеру, а саме; системи медичних закладів та закладів охорони здоров'я, системи освіти та культури, соціального забезпечення і т. ін.;

– Нормативно-правова база. Визначення у законному порядку правил та законних актів, що регламентують життєдіяльність домогосподарств у всіх сферах;

– Економічні чинники. Загальноекономічна ситуація та розвиток кожного окремого інституційного сектору мають безпосередній вплив на процеси формування, розподілу та використання фінансових ресурсів домогосподарств. Кожен із напрямів економічної політики, що проводиться на державному рівні, певним чином впливає на функціонування фінансових ресурсів домогосподарств, зокрема доцільно виділити такі економічні чинники впливу: податкові (рівень та ставки оподаткування доходів населення, податкові пільги, розмір непрямих податків тощо); бюджетні (субсидії та трансферти, пільги, що надаються населенню з державного та місцевого бюджетів); грошово-кредитні (зміни валютного курсу, інфляція, ставки кредитування та рівень доходів по внесках, створення фондів гарантування та страхування).

Внутрішні фактори впливу доцільно об'єднати у наступні групи [3, с. 21]:

– Віковий і кількісний склад домогосподарства. В залежності як від кількості осіб в домогосподарстві, так і вікового складу, будуть визначатись як потреби, а відповідно і напрямки витрат (необхідність додаткових витрат на освіту та для розвитку особистості – гуртки, секції, курси тощо – для домогосподарств з дітьми та молодих осіб, що починають працювати), так і джерела формування фінансових ресурсів (у домогосподарств, що складаються з осіб старшого віку вже потенційно більше можливостей для зростання доходів за працю, а також прибутків від здійснених заощаджень);

– Рівень освіти. Здобуття певних знань та навичок дає змогу кожному члену домогосподарства реалізувати ресурси, що йому належать, з

максимальною ефективністю, тобто формує основу для отримання доходів від використання ресурсів. Поряд з тим, удосконалення навичок, отримання додаткових знань формують передумови для збільшення джерел отримання доходів;

– Індивідуально-психологічні особливості членів домогосподарства. Взаємозалежність процесу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів домогосподарств від вроджених та набутих психологічних характеристик кожного з членів домогосподарства проявляється як під час здійснення витрат (членство в гуртках за інтересами, відвідування театрів, музеїв тощо), так і формують передумови для отримання доходів (схильність до ризику при проведенні інвестиційних операцій, володіння підприємницьким хистом, бажання чи небажання працювати і т. ін.);

– Соціальний клас та соціальна роль. Приналежність домогосподарства до певного соціального класу та сфера його життєдіяльності вносять як певні обмеження, так і розширяють коло можливостей, які, у свою чергу, формують певні обов'язки та правила, що визначають необхідність здійснення додаткових витрат, наприклад придбання більш дорогих предметів побуту, витрачання більше коштів на освіту, культуру, здорове харчування, відпочинок і т. ін. Поряд з тим, залучення до спілкування з особами певного класу формують у домогосподарствасистему зв'язків, що дає змогу використовувати їх, зокрема, й для покращення своєї життєдіяльності.

Визначені внутрішні фактори можуть бути скореговані учасниками домогосподарства. Відносно незалежним фактором для впливу з боку учасників домогосподарства залишається фактор часу – вік, що обумовлює можливості його використання як одного із визначальних критеріїв для розробки заходів щодо формування фінансової стійкості в межах реалізації процесу управління фінансовими ресурсами домогосподарств.

Рівень активності щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів взагалі є залежним від віку учасників домогосподарства, тобто вік – це один із показників ступеню активності діяльності домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин. Вік не є безумовним індикатором фінансової активності, між тим, орієнтація на вікові особливості, що характерні для більшості середньо-статистичних домогосподарств, дає змогу розробити теоретичні моделі використання фінансових інструментів при реалізації фінансової стратегії домогосподарства.

У відповідності до досліджень, що були проведені спеціалістами Social Science Research Network (SSRN) для окремих вікових груп характерні певні особливості щодо прийняття фінансових рішень та здійснення фінансових операцій, зокрема визначено, що [33]:

- вік 22–30 років – період становлення розуміння щодо прийняття фінансових рішень та формування певних стратегій поведінки щодо управління фінансовими ресурсами;
- найбільш виважені та обгрунтовані фінансові рішення приймаються після 30 років, та є найбільш вдалим у віці в межах 50 років;
- виявлено схильність до ризику у людей більш старшого віку на противагу думці про консервативні погляди щодо їх фінансових уподобань.

Зіставлення фінансових уподобань домогосподарств у залежності від вікових особливостей та напрямів реалізації фінансової стратегії домогосподарства дали змогу виділення видів фінансової стратегії домогосподарства за домінуючим напрямом використання доходів з урахування вікових особливостей учасників домогосподарства (табл. 1.1).

Стратегія розвитку. Основною метою даного виду фінансової стратегії є забезпечення поточних потреб та здійснення спроб формування заощаджень, з огляду на досить обмежений розмір фінансових ресурсів та неможливість довготермінового вилучення ресурсів зі споживання.

Таблиця 1.1 – Види фінансових стратегій домогосподарства за домінуючим напрямом використання доходу з урахуванням вікових особливостей індивідів [3, с.23]

	Вид стратегії	Домінуючий напрям	Характерні особливості домогосподарств – потенційних користувачів
1	Стратегія розвитку	Забезпечення поточної життєдіяльності	Низький рівень доходу. Молодий вік учасників домогосподарства (до 35 років). Відсутність надбаних фінансових активів
2	Стратегія накопичення	Здійснення накопичень, які мають цільове спрямування	Середній вік учасників домогосподарства (від 35 до 45 років) Наявність стабільних джерел доходу
3	Стратегія інвестування	Здійснення інвестиційних операцій, метою яких є одержання прибутку	Старший середній вік учасників домогосподарства (від 45 до 55 років). Наявність стабільних джерел доходу. Наявність певних резервних фондів
4	Стратегія стабілізації	Забезпечення поточної життєдіяльності та часткове використання резервів функціонування домогосподарства	Старший вік учасників домогосподарства (від 55 років). Наявність довгострокових накопичувальних договорів та диверсифікованого портфелю інвестиційних інструментів

Характерними представниками користувачів даного виду стратегії є домогосподарства, вік одержувачів доходів яких знаходиться у межах 35 років. Стратегія розвитку є стартовою стратегією розвитку домогосподарства та повинна на перспективу розвинути у стратегію накопичення або стратегію інвестування. Розвиток домогосподарства за даною стратегією протягом тривалого проміжку часу свідчить про неефективність формування та використання фінансових ресурсів і негативно впливає на фінансову стійкість з огляду на відсутність можливостей щодо здійснення інвестицій та формування резервів;

– Стратегія накопичення зорієнтована на формування у домогосподарств резервних фондів фінансових ресурсів і пов'язана з певною активізацією участі у інвестиційних операціях, в переважній більшості випадків з залученням фінансових ресурсів, які призначені для використання у майбутньому на заздалегідь визначений напрям та інвестовані, в першу чергу, з метою збереження купівельної спроможності грошових коштів. Потенційними користувачами даного виду стратегії є домогосподарства,

середній вік учасників яких коливається в межах 35–45 років, з огляду на: формування джерел доходів, сформованих в процесі становлення як учасника фінансової взаємодії; необхідність здійснення накопичень для майбутніх витрат (освіта дітей, власне пенсійне забезпечення тощо) і т. ін.;

– Стратегія інвестування використовується з метою цілеспрямованого отримання прибутку від використання фінансових ресурсів домогосподарствами. Реалізація даної фінансової стратегії є досить ризиковою з огляду на можливість втрати інвестованих заощаджень, з урахуванням існування залежності ризик/доходність, що визначає доцільність її використання за умови формування певних резервів функціонування домогосподарства, адже можливість втрати інвестованих ресурсів впливає на фінансову стійкість домогосподарства. Наявність сформованих резервів дасть змогу мінімізувати вплив можливих збитків та забезпечить фінансову стійкість домогосподарства;

– Стратегія стабілізації характеризується певним уповільненням щодо здійснення інвестиційних операцій та формуванням резервів функціонування домогосподарства. Прикладом реалізації даної стратегії є домогосподарства осіб літнього віку з огляду на зменшення потенційних доходів від трудових ресурсів, залучення до використання раніше сформованих договорів пенсійного забезпечення, отримання допомоги від родичів та дітей. В той же час, стратегія стабілізації може використовуватись домогосподарствами з метою забезпечення фінансової стійкості у період кризових процесів в економіці та забезпечувати базу для вирівнювання фінансового стану домогосподарства.

Використання даної класифікації фінансових стратегій домогосподарства та схеми співвідношення резервів і накопичень/інвестицій сприяють максимізації взаємодії з контрагентами домогосподарства:

– на державному рівні – врахування при розробці законодавчих актів щодо пільгового оподаткування доходів, отриманих від інвестиційних операцій з градацією по віковій структурі платника, формування державної

політики проведення соціального страхування з орієнтацією на вікові особливості залучення домогосподарством інструментів фінансового ринку тощо;

– на рівні господарюючих суб'єктів та фінансових посередників – розробка комплексних «пакетів послуг» для вікових груп, сегментація ринку та проведення цільової орієнтації на конкретні фінансові інструменти; формування довгострокової системи взаємодії з контрагентами через градацію фінансових інструментів у відповідності до уподобань домогосподарств щодо потенційних можливостей у відповідний віковий період і з окресленням можливостей щодо переходу в ту чи іншу фінансову стратегію у відповідності до зміни економічної кон'юнктури ринку та показників розвитку економічної ситуації тощо.

1.3 Фінансова грамотність як основа підвищення економічної активності домогосподарств

Фінансова грамотність – це сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці. Фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [73, с. 100].

У нашій країні не можна назвати людей фінансово підкованими, оскільки більшість із них виросла у зовсім іншу епоху і просто не звикла замислюватися про фінансове благополуччя в майбутньому і планувати надходження та витрачання грошових коштів на довгостроковій основі.

Практично половина жителів нашої країни зберігають гроші по-старому. Вони не звикли примножувати свій капітал, а численні обвали і кризи тільки зміцнили недовіру до банків. Українці не користуються різними фінансовими послугами. І не тому, що такої потреби немає, просто не розуміють, як усе це працює, і навіть не здогадуються про існування таких послуг.

Саме довіра до фінансового ринку, фінансових послуг впродовж кількох поколінь втрачалася. Основні причини цього наступні:

- у післявоєнні роки дискредитоване придбання населенням облігацій внутрішнього державного займу на сотні мільярдів рублів, зовсім обезцінених через декілька десятиліть на момент їх погашення;

- грошова реформа 1961 року та обмін банкнот номіналом сто рублів призвели до чергових втрат заощаджень населення в державних банках та особливо тих, які зберігалися в домашніх умовах;

- втрата населенням України більше 131,96 млрд. руб. в Ощадбанку СРСР (за тодішнім курсом 1 дол. США дорівнював 64 копійки) у зв'язку з розпадом СРСР [16, с. 26];

- втрати населення в новітній період, з набуттям Україною незалежності (економічних криз 1998 р., 2008 р. і 2014 р. та у зв'язку з так званим «банкопадом»);

- втрата населенням коштів внаслідок фінансових пірамід та коштів, інвестованих будівельними компаніями у будівництво власного житла.

Досі не існує усталеного визначення поняття «фінансова грамотність населення». За [1, с. 14] останнє зводиться до обмеженого – вміти жити за коштами, щоб не залазити в борги; планувати свої майбутні доходи і витрати та вести їх щомісячний облік; володіти знаннями тих фінансових питань, які безпосередньо стосуються особистих фінансів (страхування, оподаткування, пенсійне забезпечення, комунальні платежі). Але ж назване – це лише одна, незначна і не головна частина фінансової грамотності, особливо в контексті інвестування населення. До того ж,

запропоноване орієнтування фінансової грамотності зосереджене на раціональному використанні і зароблених коштів, а не на їх збільшенні за рахунок операцій на фінансовому ринку, скориставшись системою маркетингових комунікацій.

В Україні просування фінансової грамотності та захист прав споживачів фінансових послуг знаходяться в початковій стадії. Не існує ефективного централізованого відомства із захисту прав споживачів фінансових послуг; немає фінансового омбудсмена, тобто уповноваженого із захисту прав фінансових споживачів; відсутні неурядові організації, що мали б спеціалізуватися на захисті споживачів та фінансовій освіті; не існує комерційного банку, що обстоював би важливість наявності обізнаного споживача; відсутня урядова фундація на рівні центрального банку або міністерств фінансового блоку, що була б націлена на фінансову грамотність.

Рівень довіри українців до фінансового сектору низький. Так, населення користується обмеженим переліком фінансових послуг, серед яких чільне місце належить комунальним платежам, банківським рахункам/пластиковим карткам та користуванню банкоматом. Українці майже нічого не знають про свої права як споживача фінансових послуг і не довіряють фінансовим установам. Близько 13% українців роблять заощадження. Із тих споживачів, хто не заощаджує кошти, 14% пояснюють це недовірою до фінансових установ. Близько 7% українців мають поліс страхування життя, а 21% говорить, що не купує страховий поліс, тому що не вірять, що страхова компанія виплатить кошти спадкоємцям у разі їх смерті [65; 73, с. 101].

Згідно з дослідженнями громадської думки 2017-2018 рр., єдина структура в Україні, що викликає довіру більше ніж 60% громадян, – Пенсійний фонд [70] (рис. 1.4).

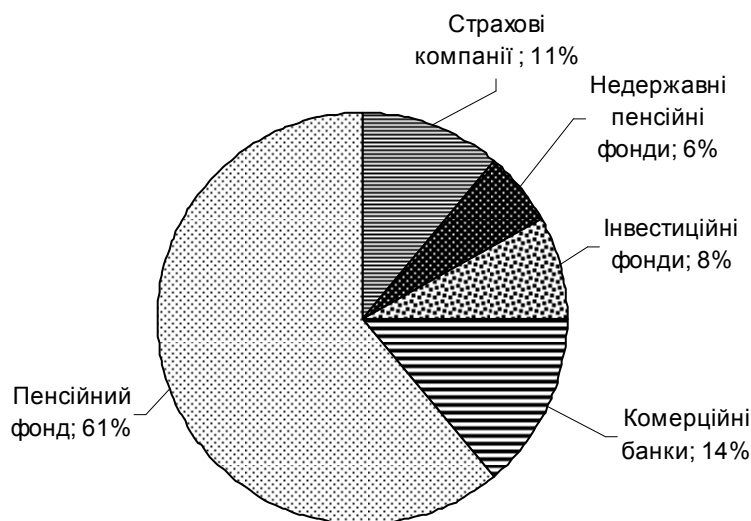

Рисунок 1.4 – Рівень довіри населення до фінансових установ в Україні

Відсутність фінансових знань у більшості населення нашої країни стає на перешкоді отриманню прибутків, не дає можливості користуватися тими послугами, які пропонує ринок, гальмує особистий розвиток, позбавляє фінансової стабільності, примушуючи постійно вирішувати проблеми виживання в умовах нестабільності, інфляції, відсутності гарантій отримання доходу й інших проблем, які є в суспільстві.

Важливим стратегічним напрямом забезпечення фінансової грамотності населення України має бути підвищення рівня знань і компетенції в галузі права та поінформованості про можливі правові наслідки отримання фінансових послуг. Нині доводиться констатувати, що саме оцінка правового змісту документів, зокрема щодо взаємовідносин позичальника та кредитора, часто є предметом вирішення відповідних суперечок у суді.

Таким чином, найістотніша прогалина в знаннях існує саме в питанні обізнаності споживачів фінансових послуг про правовий зміст договорів кредиту. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують проблеми недостатньої обізнаності споживачів фінансових послуг стосовно ефективного та доступного механізму врегулювання спорів між ними і фінансовими установами. Зокрема, це стосується інституту незалежного (громадського) фінансового омбудсмена, створення якого за німецькою

моделлю (недержавного фінансового омбудсмена) на базі асоціацій чи об'єднань банків (досвід Німеччини, Росії) є найактуальнішим для України [95].

За результатами першого всеукраїнського соціологічного дослідження «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні» було встановлено, що 39% населення нашої країни не мають банківських рахунків [65], більшість громадян користуються лише базовими фінансовими послугами (рис. 1.5). Людина повинна знаходити такі варіанти, за яких величина доходів від активів зростатиме, оскільки це дасть змогу знизити ризик втрати працездатності, місця роботи тощо. У такому разі людина матиме дохід незалежно від здатності до праці і добробуту компанії-роботодавця. Саме життя на доходи від активів свідчить про фінансову незалежність цієї людини [79, с. 32].

Рисунок 1.5 Результати опитування населення України щодо користування фінансовими послугами в 2015–2017 рр. [65]

Україну за рівнем фінансової грамотності дорослих випереджує навіть одна з найбідніших африканських країн – Зімбабве, де показник фінансової грамотності становить 41%; водночас Україна займає кращу позицію порівняно з такими країнами, як Італія (37%), Росія (38%),

Туреччина (24%). Світовими лідерами за рівнем грамотності є Норвегія, Данія і Швеція – 71% дорослого населення фінансово грамотні. Інші країни за рівнем фінансової грамотності розташувалися так: Ізраїль (68%), Канада (68%), Великобританія (67%), Нідерланди (66%), Німеччина (66%), Австралія (64%), Фінляндія (63%). Останні позиції в рейтингу займають Афганістан (14%), Албанія (14%) та Ємен (13%) [17, с. 49].

Навчання фінансовій грамотності та адекватне нормативне забезпечення прав споживачів є ключовими елементами посилення спроможності споживачів фінансових послуг.

Говорячи про те, що фінансова грамотність має вагомий вплив на розвиток економіки, слід зазначити, що в ній зацікавлені абсолютно всі учасники фінансових відношень: уряд, НБУ, фінансові установи, споживачі фінансових товарів та послуг.

Тому навчання має бути впроваджене як із боку держави, так і на рівні комерційних організацій. Для такого процесу необхідна чітко розроблена нормативно-правова база, яка б регулювала методики отримання знань [63, с. 16].

У процесі оволодіння фінансовою грамотністю необхідно вивчити основи і принципи, взяти їх на озброєння і потім переходити до інструментів фінансової грамотності. Фінансову грамотність можна отримати як шляхом участі в неформальних програмах, так і через офіційні організації, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де отримання фінансової освіти здійснюється на основі державного та приватного партнерства. ОЕСР надає рекомендації щодо впровадження заходів, спрямованих на поліпшення соціальної економіки і сприяє розвитку вільних ринків. ОЕСР своїм прикладом доводить, що учасникам фінансового ринку просто необхідна фінансова освіта для прийняття відповідних рішень, пов'язаних із діями на ринку капіталу з метою подальшого його розвитку та економіки у цілому [17, с. 49].

Нині надається безліч можливостей стати цілком грамотними у фінансових питаннях: уже можна без проблем купити книги з фінансів, їх управління, накопичення, примноження і т. д. Дехто вже користується послугами фінансових консультантів і вдало змушує свої гроші «працювати».

Так, з проблемою підвищення фінансової грамотності населення тісно пов'язане питання формування інституту фінансового (інвестиційного) консультанта. На Заході розібратися у власних фінансових справах людині допомагають спеціально підготовлені фінансові аналітики (консультанти), які надають кваліфіковані поради стосовно ефективного управління особистими фінансами громадян. В Україні, на жаль, спеціальні фінансові служби, які б консультували домогосподарство з питань ефективного ведення їхніх фінансових справ, в сучасних умовах не набули належного розвитку. Запровадження інституту фінансового (інвестиційного) консультанта має супроводжуватися обов'язковою вимогою щодо ліцензування такої діяльності з метою надання цими особами якісних, кваліфікованих послуг своїм клієнтам [40, с. 295]. Прикладом гострої необхідності в кваліфікованих кадрах може бути пенсійна реформа в Україні. В період проведення пенсійної реформи в Польщі було підготовлено понад 450 тис. фінансових консультантів, які забезпечили її позитивний результат в стислі терміни. Для проведення пенсійної реформи в Україні необхідно близько 500 тис. висококласних фінансових консультантів, здатних донести до суспільства суть пенсійного страхування. Зараз на вітчизняному ринку пенсійного страхування працює понад 25 тис. фінансових консультантів, які пройшли підготовку та підвищення кваліфікації за методиками кращих бізнес-шкіл і провідних страховиків Австрії, Німеччини, США, Нідерландів, Польщі, Швеції, Ізраїлю, Словенії та Росії і ін. [42, с. 144].

За умов постійної зміни кон'юктури ринку приватному інвестору, котрий не володіє потрібною інформацією (адже вона, як правило, недоступна для пересічного громадянина), дуже важко уникнути втрат.

Відтак, проведення інформаційно-освітньої роботи серед населення стосовно роз'яснення переваг та ймовірних ризиків при використанні тих чи інших фінансових інструментів є особливо актуальним в сучасних умовах. З цією метою доцільним бачать експерти створення спеціалізованого інформаційного ресурсу для нефахових інвесторів в Інтернеті; відкриття короткострокових курсів для населення з активним залученням професійних учасників ринку до фінансування таких освітніх проектів при одночасному збереженні жорсткого державного контролю за об'єктивністю та незалежністю підготовлюваних програм, здійснюваних оцінок та рекомендацій; створення відповідної соціальної реклами; викладання основ особистих фінансів у шкільних освітніх програмах та у вищих закладах тощо [42, с. 145].

У контексті зазначеного вважаємо за необхідне реалізувати наступну Концепцію фінансової грамотності в Україні (рис. 1.6)

МІСІЯ: зростання соціально-економічного добробуту країни

Цілі:

Підвищення людського потенціалу	Зростання добробуту громадян	Фінансова безпека громадян	Стійкість національної фінансової системи	Ефективність фінансових рішень домогосподарств	Розвинута фінансова культура	Фінансово активна поведінка громадян
---------------------------------	------------------------------	----------------------------	---	--	------------------------------	--------------------------------------

Завдання:

- Створення системи фінансової освіти та просвіти;
- Формування фінансових навичок громадян;
- Посилення суспільної ролі фінансової грамотності;
- Підвищення рівня обґрунтованості фінансових рішень учасників фінансових відносин;
- Посилення економічної і фінансової активності;
- Підвищення соціальної відповідальності учасників фінансових відносин;
- Формування інституційної і нормативно-правової бази фінансової освіти;
- Ресурсне забезпечена програм щодо формування фінансової культури і підвищення фінансової грамотності;
- Створення ефективної системи поширення інформації;
- Інституційне і нормативно-правове забезпечення захисту споживачів фінансових продуктів.

Рисунок 1.6 – Концепція розвитку фінансової грамотності в Україні [27, с. 174]

Отже, фінансова грамотність є одним із найважливіших чинників росту економіки: чим більше населення буде задіяне на фінансовому ринку та чим вище буде попит на фінансові послуги, тим більше буде виникати передумов для підвищення рівня ефективності фінансової системи і сталого розвитку держави у цілому. Для збільшення рівня залучення різних верств населення до користування фінансовими послугами необхідне впровадження комплексних заходів щодо забезпечення фінансової обізнаності з урахуванням особливостей кожної цільової групи.

Виходячи з того, що проблема фінансової грамотності стосується державної економіки, то й вирішуватися вона повинна насамперед на державному рівні починаючи з визначення основної ланки серед державних органів, що буде виступати координатором здійснення запланованих національних ініціатив.

Висновки за розділом 1

В результаті проведеного дослідження визначено, що фінансові ресурси домашнього господарства – це сукупні доходи, які знаходяться в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів і формуються із власних та позикових джерел за рахунок спостережених та неспостережених доходів.

Також визначено, що фінансові ресурси домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вони виконують такі функції: є економічною основою відтворення народонаселення; забезпечують добробут та якість життя; обумовлюють рівень споживання та формують платоспроможний попит; визначають рівень нагромадження, яке є джерелом інвестиційних ресурсів; є

чинником соціально-економічної стратифікації суспільства; визначають можливості людського розвитку; є критерієм соціальної орієнтації економіки.

Фінансова грамотність є одним із найважливіших чинників росту економіки: чим більше населення буде задіяне на фінансовому ринку та чим вище буде попит на фінансові послуги, тим більше буде виникати передумов для підвищення рівня ефективності фінансової системи і сталого розвитку держави у цілому.

Використання класифікації фінансових стратегій домогосподарства сприяє максимізації взаємодії з контрагентами домогосподарства. Це і розробка комплексних «пакетів послуг» для вікових груп, і проведення цільової орієнтації на конкретні фінансові інструменти; формування довгострокової системи взаємодії з контрагентами через градацію фінансових інструментів у відповідності до уподобань домогосподарств щодо потенційних можливостей у відповідний віковий період, у відповідності до зміни економічної кон'юнктури ринку та показників розвитку економічної ситуації тощо.

Для підвищення рівня фінансової грамотності громадян України необхідно:

1. Впровадження міжнародних програм для підвищення фінансової грамотності як на рівні держави, так і для робітників фінансових установ та клієнтів цих установ з орієнтацією на потреби кожної цільової групи;
2. Застосування достовірних каналів щодо передачі актуальної, розгорнутої та доступної інформації про фінансові послуги для населення, створення єдиної сертифікованої інформаційної бази щодо фінансів у формі періодичних та обов'язково електронних видань;
3. Надання інформації про права й обов'язки споживачам фінансових послуг та їх регулювання на законодавчому рівні; чітка нормативно-правова база щодо стратегії поширення фінансової грамотності серед населення;
4. Створення інститутів незалежних фінансових консультантів, які б здійснювали свою діяльність лише за наявності ліцензії; доступна

консультація споживачів щодо фінансових продуктів та послуг, ситуації на фінансовому ринку.

Реалізація даних заходів, спрямованих на підвищення економічної активності домогосподарств, на нашу думку, може мати позитивний ефект на рівень інвестиційного спрямування коштів населення, що мають величезний інвестиційний потенціал для національної економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ2.1 Аналіз динаміки джерел формування та напрямів використання
фінансових ресурсів домогосподарств в Україні

Фінанси домогосподарств визначаються як соціально-економічні грошові відносини щодо формування та використання фондів фінансових ресурсів з метою задоволення особистих потреб громадян. Формування фінансових ресурсів населення здійснюється внаслідок отримання домогосподарством доходів від належних йому ресурсів.

Згідно з Методикою [48], домашні господарства становлять інституційний сектор економіки, який розподіляється на підсектори відповідно до характеру основного джерела доходу. У зв'язку із цим розрізняють такі види доходів: оплата праці найманих працівників; змішаний дохід (прибуток) роботодавців, які є власниками некорпоративних підприємств домашніх господарств та використовують працю найманих працівників; змішаний дохід (прибуток) самостійно зайнятих працівників, які є власниками некорпоративних підприємств домашніх господарств та не використовують працю найманих працівників; доходи від власності та трансферти (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Динаміка доходів населення України за 2014-2018рр.,
млн. грн. [71]

Доходи		Роки				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
Доходи, всього	сума, млн. грн.	1516768	1772016	2051331	2652082	3219518
	темп росту, %	99,17	116,83	115,76	129,29	121,40
	частка, %	100	100	100	100	100
В тому числі:						
Заробітна плата	сума, млн. грн.	615022	709560	898326	1209097	1526020
	темп росту, %	97,05	115,38	126,60	134,59	126,21
	частка, %	40,55	40,04	43,79	45,59	47,40

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7
Прибуток, змішаний дохід	сума, млн. грн.	254307	323506	378213	477854	565178
	темп росту, %	105,58	12721	116,91	126,35	118,27
	частка, %	16,77	18,26	18,44	18,02	17,55
Доходи від власності одержані	сума, млн. грн.	85114	80035	75452	78673	82623
	темп росту, %	107,44	94,03	94,27	104,27	105,02
	частка, %	5,61	4,52	3,68	2,97	2,57
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	сума, млн. грн.	562325	655885	699340	886458	1045697
	темп росту, %	97,70	116,64	106,63	126,76	117,96
	частка, %	37,07	37,01	34,09	33,42	32,48

З табл. 2.1 можна побачити, що обсяги доходів за цей період постійно збільшувалися та їх збільшення відбувалося достатньо рівномірно. Загальний дохід населення України збільшився з 1516768 млн. грн. у 2014 р. до 3219518 млн. грн. у 2018 р., тобто більше ніж вдвічі. Зрозуміло, що значний вплив на постійне підвищення обсягів доходів населення має інфляція (124,9% у 2014 р. і 109,8% у 2018 р.) [28]. У структурі доходів найбільше значення має заробітна плата – 43,5% у середньому, що є достатньо типовим, оскільки більша частина населення України є найманими працівниками (рис. 2.1).

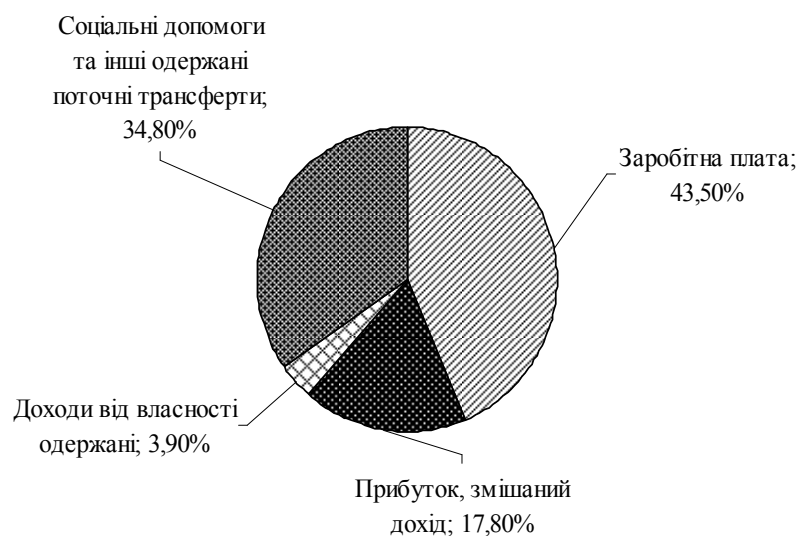

Рисунок 2.1 – Структура доходів населення України за 2014-2018рр.

Джерело: за даними [71]

Ще однією статтею ресурсів населення, яка зросла в абсолютному значенні, є грошові соціальні трансферти, а саме пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою. Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти займають значну частину – 34,8% у середньому, хоча їхній обсяг зріс із 562325 млн. грн. у 2014 р. до 1045697 млн. грн. у 2018 р., проте їх питома вага знизилася у 2018 р. на 4,59% порівняно з 2014 р., коли на них припадало 37,07%. Ці зміни можна пояснити зміною соціальної політики уряду за останні роки. Зменшення питомої ваги соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів проводиться для скорочення видатків бюджету. Зазначимо, що збільшення соціальної допомоги населенню не повинне мати постійного характеру, а повинне бути лише складовою підтримки в періоди кризових процесів, що орієнтована на подальше залучення членів домогосподарства саме до отримання доходів від факторів виробництва.

Частина населення займається підприємницькою діяльністю, що знайшло своє відображення і в структурі доходів, близько 18% яких отримано саме за рахунок цього виду активності, хоча в 2014 р. питома вага прибутку та змішаного доходу була меншою – 16,77%, що свідчить про збільшення населенням України підприємницької активності. Водночас такі статті доходів, як грошові надходження від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції особистого селянського господарства, показали негативну динаміку у відсотковому відношенні за останні три роки (з 18,44% в 2016р. до рівня 17,55% в 2018р.). Це зменшення виникане за рахунок підвищення оплати праці домогосподарств, більша частина відмовилась виробляти сільськогосподарську продукцію та її реалізовувати, оскільки їх задовольняє отриманий дохід від оплати праці.

Загалом слід відзначити, що протягом досліджуваного періоду відбулась переорієнтація домогосподарств України від самозабезпечення до отримання доходів від організованої економічної діяльності. Це,

безумовно, підвищує ефективність економіки, але також збільшує вразливість населення до впливу економічної кризи.

Доходи від власності поки що не відіграють суттєвої ролі – їх частка становить лише 3,87% у середньому за період. При цьому ці доходи за аналізований період зменшуються: від 5,61% у 2014 р. до 2,57% у 2018р. Це пов'язано з нерозвиненістю фондового ринку як основного можливого джерела подібних доходів. Низька дохідність акцій вітчизняних підприємств зумовлена не тільки застарілою матеріальною базою і низькою конкурентоздатністю більшості української продукції, а й нестабільністю правового поля, частими революціями, які роблять український фондовий ринок непривабливим для іноземних гравців. Окрім того, офіційна статистика не може оперувати «неофіційними» доходами громадян, які формуються за рахунок оренди житла, виконання робіт, надання послуг [81, с. 107]. Тож доцільно проаналізувати динаміку наявного доходу населення, щоб визначитися, скільки домогосподарства можуть реально витрачати та заощаджувати за винятком усіх відрахувань.

Наявний дохід населення України в 2014–2018 рр. у розрахунку на одну особу представлено на рис. 2.2.

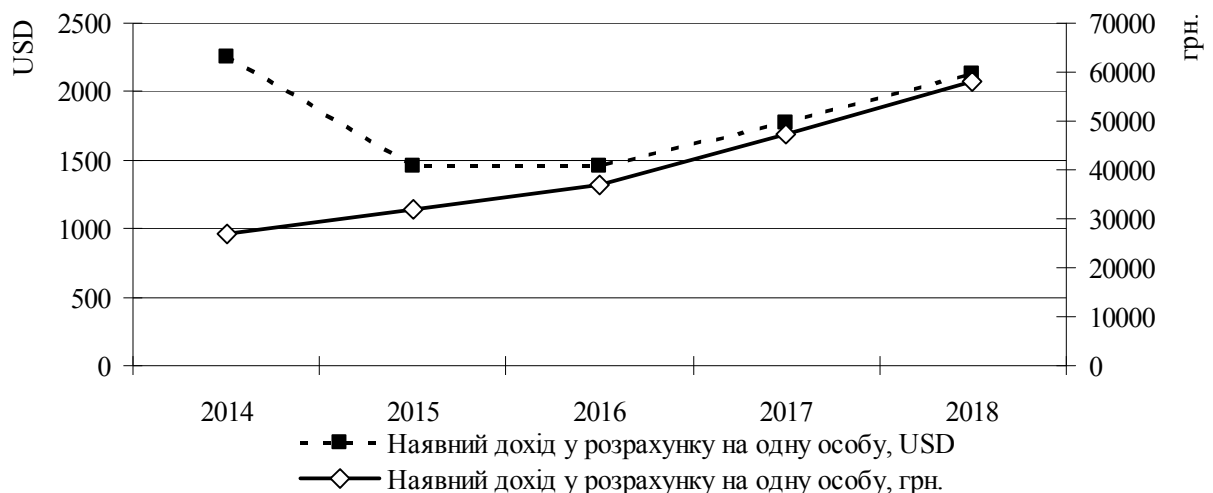

Рисунок 2.2 – Обсяг наявного доходу населення України (на одну особу) у 2014–2018 рр.[10,71]

Із графіка видно, що обсяг наявного доходу населення України на одну особу в національній валюті невинно збільшується протягом аналізованого періоду. Проте це справляє оманливе враження збільшення фінансової спроможності і тим самим посилення фінансової безпеки домогосподарств.

Після 2014 р. курс національної грошової одиниці знизився більше ніж утричі. Замість зміцнення фінансових позицій домогосподарств прослідковується стійка тенденція до зниження наявних доходів населення у перерахунку на іноземну валюту (USD). Навіть у 2018 році обсяг наявного доходу на одну особу не досягнув значення 2014р.

Проаналізуємо стан сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство України (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Динаміка змін сукупних ресурсів домогосподарств України за 2014-2018рр.[10, 71]

Показник	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1
Зміни до попереднього року, %	102,4	114,6	119,2	130,9	121,3

З даних табл. 2.2 видно, що за аналізований період загалом сукупні ресурси домогосподарств України мають тенденцію до збільшення. Максимального росту сукупні ресурси на одне домогосподарство отримали у 2017 р. (1926,4 грн., що на 919,3 грн. більше, ніж аналогічне значення, отримане в попередньому році). У 2017р. можемо бачити найбільші темпи зростання (130,9%). Надалі в 2018р. темп росту сукупних ресурсів (в середньому за місяць) у розрахунку на одне домогосподарство послаб (121,3%), і такого росту, як у 2017р., вже не спостерігалось.

Отже, загалом динаміка росту сукупних ресурсів домогосподарств України є позитивною, а зростання відбувається в певній послідовності.

Доходи домогосподарства формують матеріальну базу для можливості здійснення витрат. Витрати домогосподарства є сукупністю

грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування.

Структура витрат домогосподарств є одним з найважливіших показників розвиненості економіки країни. В нерозвинених країнах населення витрачає більшу частину своїх доходів на продукти харчування, в розвинених економіках ця частка не перевищує 20–25% [19, с. 172]

Динаміка змін у структурі витрат українських домогосподарств проаналізована в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Динаміка змін у структурі сукупних витрат домогосподарств України за 2014-2018рр.[10, 71]

Показник	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Зміни до попереднього року, %	105,4	122,3	115,5	124,8	116,4

Якщо аналізувати структуру сукупних витрат домогосподарств, то можна дійти висновку, що сукупні витрати домогосподарств України складаються зі споживчих та неспоживчих сукупних витрат (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Структура сукупних витрат населення України в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2014-2018рр. [10, 71]

Рік	Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство		Споживчі сукупні витрати		Неспоживчі сукупні витрати		Оплата житла, комунальних продуктів та послуг (частка від сукупних витрат)	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2014	4048,9	100	3708,79	91,6	340,11	8,4	327,96	8,1
2015	4952,0	100	4600,41	92,9	351,59	7,1	505,10	10,2
2016	5720,4	100	5331,41	93,2	388,99	6,8	840,90	14,7
2017	7139,4	100	6632,50	92,9	506,90	7,1	1099,47	15,4
2018	8308,6	100	7643,91	92,0	664,69	8,0	1154,90	13,9

Найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зменшення та відповідного збільшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат.

Дослідження структури витрат населення України (табл. 2.4) показало, що левову частку витрат населення складають споживчі витрати (більше 90% витрат домашніх господарств), а також спостерігається тенденція до збільшення цих витрат. Так, у 2014 р. їх частка складала 91,6%, а у 2018 р. – 92,0%. При цьому частка витрат на оплату комунальних послуг значно зросла, а саме із 8,1% у 2014 р. до 15,4% у 2017р. Це пояснюється стрімким зростанням вартості комунальних послуг, що негативно відображається на загальному рівні матеріального добробуту домашніх господарств [88].

Розширена структура споживчих сукупних витрат домогосподарств України за 2014–2018 рр. наведена у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Структура споживчих сукупних витрат України (у середньому за місяць на одне домогосподарство) за 2014–2018 рр.,% [10, 71]

Види витрат	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6
Споживчі сукупні витрати	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0
продукти харчування та безалкогольні напої	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4
непродовольчі товари та послуги	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9
в тому числі:					
- одяг і взуття	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4
- житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2
-предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1
- охорона здоров'я	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0
- транспорт	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7
- зв'язок	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6
- відпочинок і культура	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8
- освіта	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0
- ресторани та готелі	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4
- різні товари і послуги	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7
Неспоживчі сукупні витрати	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0

У структурі середньомісячних споживчих сукупних витрат майже 60 % становлять витрати на продовольчі товари. Згідно з законом Енгеля, зі

зростанням доходів домогосподарства питома вага його витрат на продукти харчування зменшується, частка витрат на придбання непродовольчих товарів та комунальні послуги змінюється незначно, а частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних благ зростає [29, с. 115]. Ця зміна витрат породжується тим, що різноманітні життєві блага мають для людей неоднакову цінність.

Проте, як засвідчують дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України, більше 50 % середньомісячних сукупних витрат домогосподарств припадає на продукти харчування та безалкогольні напої і частка ця зростає (табл. 2.5).

Зазначимо, що найбільше значення частки витрат на продукти харчування та безалкогольні напої зафіксовано у 2015 році (56,4%). Серед непродовольчих товарів і послуг найбільшу частку, що поступово зростає, займають витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива. Що пояснюється зростанням тарифів на електроенергію та опалення.

Зауважимо, що витрати домогосподарств України є досить типовими для постсоціалістичних країн. Частка витрат, яка спрямована на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів в домогосподарствах України, за аналізований період становила 3,4% та мала тенденцію до несуттєвого зниження в 2016р. до 2,9% та у 2017р. до 3,1% [71]. Це скорочення позитивно впливає на соціальну сферу розвитку України загалом, оскільки керівництво країни спрямовує населення на подолання таких соціальних проблем (шкідливих звичок), як, зокрема, пияцтво та паління.

Рівень матеріального становища населення за сучасних умов визначається не лише достатньою кількістю споживання продуктів харчування, непродовольчими товарами, а й забезпеченістю та рівнем споживання різних послуг, тому обсяг та питома вага витрат на послуги в середньомісячних сукупних витратах домогосподарства є важливим індикатором рівня життя населення. Чим більше ресурсів домогосподарство

може спрямувати на задоволення своїх потреб у різноманітних послугах, тим вищим є рівень його матеріального добробуту [97, с. 98].

Зменшення частки витрат на відпочинок і культуру, ресторани та готелі, освіту, а також неспоживчих сукупних витрат домогосподарств України у 2015–2017рр. свідчить про зниження рівня життя населення України.

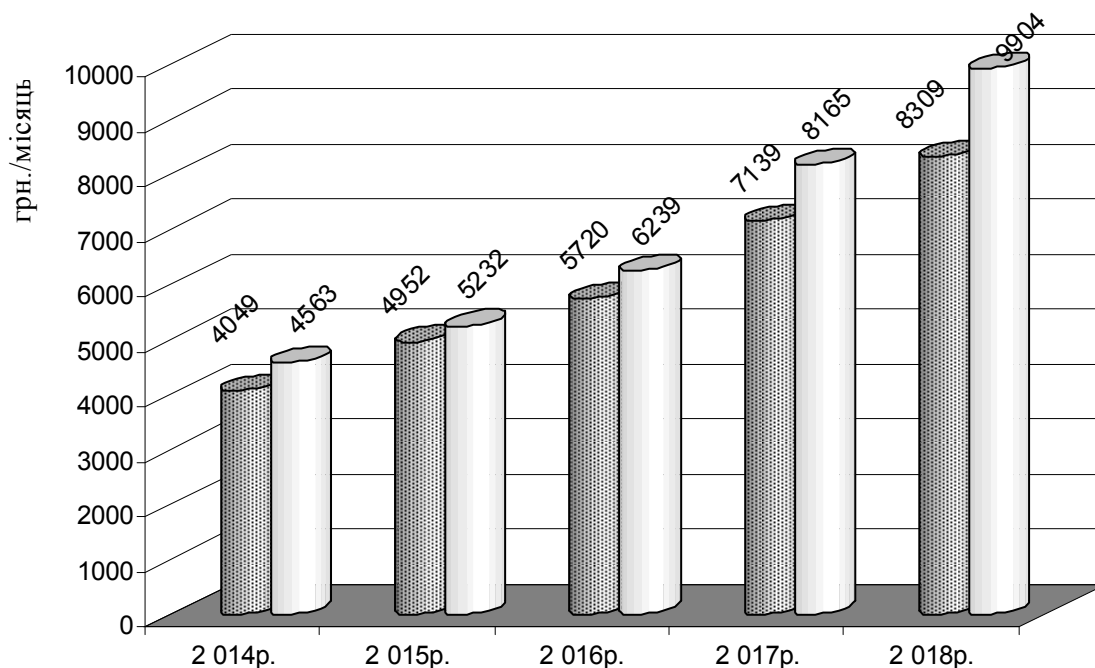
З огляду на зазначене, неспоживчі сукупні витрати домогосподарств включають грошові витрати та негрошові витрати, скеровані на допомогу родичам або іншим особам, витрати на здійснення купівлі нерухомості, проведення капітального ремонту, здійснення будівництва житла та різноманітних будівель господарського призначення, витрати на купівлю свійських тварин для особистого підсобного господарства, витрати на купівлю цінних паперів, валюти, витрати на оплату аліментів, податків (окрім прибуткового), зборів та внесків, витрати на здійснення платежів за використаними заощадженнями, позиками та повернення боргів [77, с. 40]

Вважаємо доцільним проведення порівняльного аналізу доходів і витрат домогосподарств України з 2014 р. по 2018 р. Так, якщо доходи і витрати населення збалансовані, то сукупні доходи і сукупні витрати домогосподарств не мають такої збалансованості (табл. 2.6), (рис. 2.3).

Таблиця 2.6 – Порівняльний аналіз сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств України за 2014-2018рр. [77]

Показник	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1
Баланс бюджету домогосподарств, +/-, грн.	514,4	279,7	518,4	1025,8	595,5

З 2014 р. по 2018 р. домогосподарства України перейшли в посткризовий період, дохід домогосподарств почав перевищувати витрати, а це означає, що домогосподарства України отримали можливість заощаджувати вільні кошти.

■ Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.

□ Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.

Рисунок 2.3 – Співвідношення сукупних ресурсів і сукупних витрат домашніх господарств України за 2014–2018 рр. [71]

Дані Державної служби статистики свідчать про зростання доходів населення, але не слід забувати про те, що зростають, на жаль, не реальні доходи, а номінальні. Загалом підвищення добробуту населення веде до збільшення платоспроможного попиту, який сприяє розвитку економіки країни.

Таким чином, розглянувши структуру доходів та витрат домогосподарств України у 2014–2018 рр., можемо стверджувати, що:

- основним джерелом фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата, яка з урахуванням ситуації на ринку праці України є нестабільним джерелом доходів;

- другим за величиною джерелом доходів є пенсії та стипендії, які з урахуванням свого середнього розміру по Україні не можуть достатньою мірою задовольняти першочергові потреби домогосподарств;

- збільшення в абсолютних розмірах соціальної допомоги та інших поточних трансфертів населенню має постійний характер, що формує «споживацькі» настрої в суспільстві, а має бути лише складовою державної підтримки в періоди кризових процесів;

- переважна частина витрат (близько 92%) домогосподарства спрямована на споживчі потреби, зокрема на продукти харчування та безалкогольні напої (51,1%);

- з огляду на середній дохід домогосподарств розуміємо, що цих коштів більшості домогосподарств не вистачає на задоволення навіть фізіологічних потреб, не говорячи вже про потреби в освіті, культурному розвитку.

2.2 Аналіз заощаджень домогосподарств як джерела інвестиційного ресурсу економіки України

Одним із ключових питань, яке необхідно вирішити для побудови ефективної та сталої економіки є забезпечення національної економіки інвестиційними ресурсами, адже стабільне зростання економіки неможливе без залучення інвестиційних ресурсів. Джерелом цих ресурсів виступають національні заощадження, що займають особливе місце в системі економічних процесів, оскільки зачіпають інтереси багатьох економічних суб'єктів: домашніх господарств, кредитно-банківської системи, підприємств, держави. З одного боку, заощадження – важливий показник рівня життя населення, з іншого – джерело інвестицій [50, с. 70]. Сьогодні Україна змушена головним чином орієнтуватися на внутрішні джерела інвестицій, оскільки, як показує аналіз, приплив іноземних інвестицій не тільки скоротився, а й демонструє відтік в окремі роки. Іноземні інвестори дуже чутливі до нестабільності економічної та політичної ситуації в нашій

країні. Непередбачуваність дій держави щодо регулювання інвестиційних процесів, складна система ведення бізнесу відлякують іноземного інвестора.

В Україні наявний значний нереалізований потенціал фізичних осіб. В умовах гострого дефіциту інвестиційних ресурсів залучення заощаджень цієї категорії позичальників у національну економіку набуває особливого значення для активізації інноваційного розвитку країни.

Вплив заощаджень на економічний розвиток розглядали Е. Гілл, К. Макконелл, А. Сміт, І. Фішер, У. Шарп та ін. Українська економічна наука з цього питання представлена такими дослідниками, як В. Д. Базилевич, О. Ватаманюк, О. Д. Гордей, О. В. Дзюблюк, Т. І. Єфименко, Т. Кізима, В. В. Нагайчук, А. Ю. Рамський, А. Степанова, О. Л. Франченко, О.С. Шаманська та іншими [2, 10, 19, 37, 52, 67, 85, 96, 99].

Насьогодні заощадження домогосподарств є тим пріоритетним джерелом внутрішніх інвестицій, яке неповною мірою використовується та є перспективним і актуальним.

Домогосподарства отримують поточний дохід, витрачаючи його на споживання і заощаджуючи залишок через вплив ощадних мотивів.

Домогосподарства заощаджують дохід у двох формах:

- 1) неорганізовані заощадження (готівка);
- 2) організовані заощадження (інші форми заощадження, зокрема банківські депозити, покупка акцій).

Оскільки заощадження домогосподарств є надзвичайно різноманітними за своїм складом, то це відповідно зумовлює значну кількість фінансових інструментів їх залучення до сучасних інвестиційних процесів. Основними інструментами заощаджень домогосподарств на фінансовому ринку України є: готівка у національній та іноземних валютах, банківські депозити, кошти на рахунках у небанківських фінансово-кредитних установах (кредитних спілках, страхових компаніях, недержавних пенсійних фондах), цінні папери, золото тощо.

Традиційно популярним і найбільш привабливим для українців інструментом заощаджень продовжують залишатися банківські депозити, що зумовлено насамперед тим, що банківські установи забезпечують отримання стабільних доходів та пропонують інші численні супутні послуги для населення. При цьому держава гарантує відшкодування депозитних коштів за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Однак не слід забувати і про певні недоліки розміщення коштів на банківських депозитних рахунках, а саме: невисокий рівень дохідності, що, як правило, ледь перекиває інфляційне знецінення депозитних коштів, втрата доходів при достроковому знятті коштів, невідшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів, більших за встановлену законом суму (200 тис. грн.).

Таблиця 2.7 – Динаміка і структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, за строками повернення у 2014–2018 рр.[20]

Показники	2014		2015		2016		2017		2018	
	млрд. грн.	пит. вага %	млрд. грн.	пит. вага %	млрд. грн.	пит. вага %	млрд. грн.	пит. вага %	млрд. грн.	пит. вага %
Депозити, всього	418,1	100,0	410,9	100,0	444,7	100,0	495,3	100,0	530,3	100,0
В тому числі:										
На вимогу	100,2	24,0	112,5	27,4	129,6	29,1	166,0	33,5	203,4	38,4
До 1 року	135,6	32,4	176,4	42,9	171,5	38,6	181,1	36,6	210,2	39,6
Від 1 до 2 років	167,7	40,1	106,2	25,8	138,2	31,1	142,0	28,7	109,9	20,7
Більше 2 років	14,6	3,5	15,8	3,8	5,4	1,2	6,2	1,2	6,8	1,3

Варто наголосити, що вітчизняні домогосподарства надають перевагу формуванню заощаджень у банках терміном до 2 років (табл. 2.7). Причому частка таких депозитів упродовж останніх років коливалася в межах від 40,1% у 2014 р. до 20,7% у 2018 р. Проте в абсолютних розмірах обсяги таких депозитів зменшилися з 167,7 млрд. грн. у 2014р. до 109,9 млрд. грн. Натомість за аналізований період більше ніж у вдвічі зросли обсяги депозитів «на вимогу» із 100,2 млрд. грн. у 2014р. до 203,4 млрд. грн. у 2018р.

Найменшою є частка депозитів терміном більше 2 років (від 1,2% у 2016 і 2017 рр. до 3,8% у 2015 р.), що також, на нашу думку, зумовлено недовірою населення до діяльності банків в Україні.

Вітчизняні домогосподарства зберігають кошти на банківських депозитних рахунках як у національній, так і в іноземній валютах (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Динаміка і структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, у розрізі валют у 2014–2018 рр. [20]

Показники	2014		2015		2016		2017		2018	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Депозити, всього	418,1	100,0	410,9	100,0	444,7	100,0	495,3	100,0	530,3	100,0
В тому числі:										
Гривня	200,9	48,1	198,9	48,4	209,6	47,1	252,4	51,0	289,4	54,6
Долар США	181,1	43,3	177,4	43,2	199,3	44,8	203,7	41,1	202,6	38,2
Євро	34,2	8,2	33,1	8,1	34,5	7,8	38,1	7,7	37,2	7,0
Російський рубль	0,4	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
Інша валюта	1,5	0,4	1,3	0,3	1,1	0,2	0,9	0,2	0,9	0,2

Дані, наведені в табл. 2.8, свідчать про те, що найбільші суми депозитних вкладів населення були характерні для вкладень у гривнях (за станом на 01.01.2019р. вони склали 289,4 млрд. грн.) та доларах США (залишки коштів на депозитних рахунках на кінець 2017 р. становили 203,7 млрд. грн.). Така динаміка, на нашу думку, характеризує орієнтири домогосподарств на диверсифікацію їхніх вкладень, що пов'язано насамперед із фінансовою нестабільністю та очікуванням нових хвиль кризових явищ в економіці країни, адже за кризових умов в ощадно-інвестиційній поведінці домогосподарств домінує тенденція зберігати власні заощадження у неорганізованій формі (поза банківською системою). Однак експерти застерігають, що вкладення коштів у купівлю іноземної валюти є досить ризиковим, оскільки у довгостроковій перспективі досить важко (навіть для експертів ринку) передбачити коливання курсу тієї чи іншої валюти [39, с. 122].

Слід зазначити, що в умовах фінансової кризи найбільш стійкими у контексті збереження є депозити у дорогоцінних металах, оскільки такі

метали традиційно користуються довірою населення та їхня вартість поступово зростає. Крім того, їхньою перевагою також є і те, що в період кризи продаж банківськими установами іноземної валюти нерідко призупиняється, тоді як банківських металів – ні. Однак варто наголосити, що заощадження на основі банківських металів в основному здійснюються з метою отримання прибутку та у деяких випадках для забезпечення майбутніх планових витрат. Проте світовий досвід підтверджує тезу про те, що ця форма вкладень є найбільш ефективною у довгостроковій перспективі [38, с. 37].

Основні переваги та недоліки існуючих в Україні форм депозитів наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Основні переваги і вади існуючих форм депозитів в Україні

Форми депозитів	Переваги	Недоліки	Вплив фінансової кризи
Депозити в національній валюті	– компенсують вплив інфляції при стабільній економіці; – ліквідні; – висока процентна ставка; – слугують мотивом звички до збереження у домогосподарств	– при зростанні інфляції грошові кошти знецінюються і відсотки за депозитами не перекривають інфляцію	Сильний
Депозити в іноземній валюті	– дохід залежить від динаміки коливання валютного курсу національної валюти; – ліквідні, проте менше, ніж депозити в національній валюті	– збиток залежить від динаміки коливань валютного курсу національної грошової одиниці; – невисока процентна ставка	Середній
Депозити в дорогоцінних металах	– вартість дорогоцінних металів постійно зростає; – найбільш перспективні для довгострокових вкладень грошових коштів	– існує лише у формі злитків у ваговій категорії; – депозит відкривається при умові певної ваги злитку; – незначна відсоткова ставка за депозитом	Низький

Джерело: допрацьовано автором [15]

Окрім банківських установ вітчизняні домогосподарства можуть вкладати свої тимчасово вільні кошти і у небанківські фінансово-кредитні інституції (кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя). Передумовами для розвитку більшості небанківських фінансово-кредитних інституцій традиційно вважаються ті

ніші, які неспроможні зайняти банківські установи. І хоча діяльність цих установ із залучення заощаджень домогосподарств є менш потужною у порівнянні з банками, та вони все ж продовжують активно співпрацювати із сектором домогосподарств [37, с. 305].

Найбільш чисельними серед фінансово-кредитних інституцій ринку фінансових послуг в Україні (рис. 2.4) є кредитні спілки, які в сучасних умовах слугують альтернативним інструментом залучення заощаджень населення до інвестиційних процесів та додатковим джерелом фінансування потреб домогосподарств.

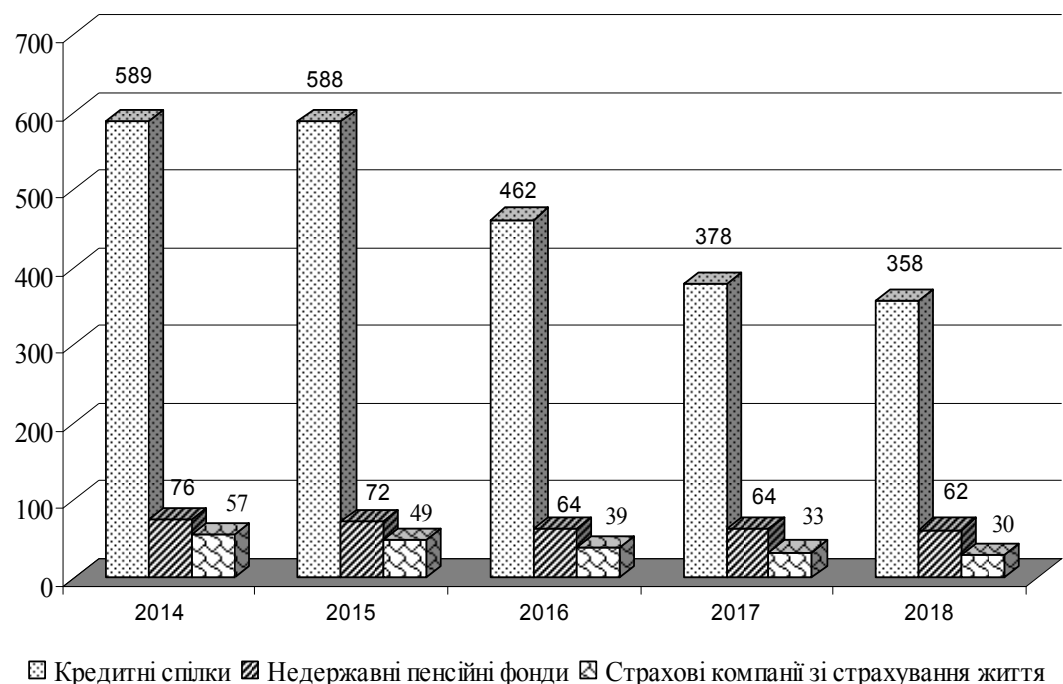

Рисунок 2.4 – Динаміка кількості небанківських фінансово-кредитних установ в Україні у 2014–2018 рр., шт. (на кінець року)

Джерело: складено за даними [61].

Упродовж 2014–2018 рр. кількість кредитних спілок в Україні суттєво зменшилась (майже на третину), що пояснюється істотним погіршенням їхнього фінансового стану і значним зниженням показників платоспроможності та ліквідності. Причому в період, що аналізується, спостерігається суттєве зниження практично усіх, без винятку, показників депозитної діяльності таких кредитних установ (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Динаміка основних показників депозитної діяльності кредитних спілок в Україні у 2014–2018 рр. (на кінець періоду) [61].

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Приріст 2018/ 2017,%
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	589	588	462	378	358	-5,3
Кількість членів КС, тис. осіб	826,0	764,7	642,9	564,1	479,0	-15,1
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду (тис. осіб)	28,4	26,2	41,1	21,7	17,6	-18,9
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду) (млн. грн.)	968,6	855,2	931,8	937,0	1045,7	11,6

На депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на загальну суму 1045,7млн.грн., що більше на 11,6% (108,7млн. грн.), ніж на кінець 2017року. Середня сума внесків на депозитні рахунки кредитних спілок України за станом на 31.12.2018 р. збільшилася до 59,4 тис.грн. (за станом на 31.12.2017 р. становила 43,2тис. грн., за станом на 31.12.2016 р. – 22,7 тис. грн.) [61].

У структурі депозитного портфеля кредитних спілок найбільшу частку займають довгострокові вклади (понад 12 місяців) – 73,4% (767,4 млн. грн.). Вагому частку – 22,3% (232,9 млн. грн.) становлять середньострокові вклади на депозитні рахунки (від 3 до 12 місяців). Вклади на депозитні рахунки на строк до 3 місяців та внески до запитання становлять 2,6% та 1,7% відповідно [61].

Основними причинами, які стримують розвиток кредитної кооперації в Україні, є:

- низький рівень довіри населення до функціонування цих установ; менша прозорість діяльності кредитних спілок у порівнянні з банківськими установами;
- нестабільність курсу національної валюти і, як наслідок, стрімкий відтік депозитів;
- падіння купівельної спроможності населення;

– відсутність впевненості у стабільності отримання майбутніх доходів тощо.

Такий інструмент залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів як вкладення коштів в недержавні пенсійні фонди потребує чіткого розуміння того, що фонд є фінансовою установою, яка працює винятково для пенсійного забезпечення громадян і має статус неприбуткової організації. Діяльність таких фондів ґрунтується на залучених пенсійних внесках від вкладників на тривалі строки та здійсненні інвестування коштів з метою їх накопичення й захисту від інфляції, щостворює відповідні можливості для інвестування (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2014–2018 рр. [61]

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Приріст 2018/ 2017, %
1. Кількість НПФ	76	72	64	64	62	-3,1
2. Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.) в т. ч	55,7	59,7	62,6	58,7	68,8	17,2
– з вкладниками – юридичними особами	14,1	7,6	7,3	6,9	6,8	-1,5
– з вкладниками – фізичними особам	41,6	52,0	55,2	51,7	61,9	19,7
3. Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	833,6	830,2	834,0	840,8	855,3	1,7
4. Пенсійні внески, млн. грн. в т. ч.	1813,1	1851,0	1895,2	1897,3	2000,5	5,4
– від фізичних осіб	72,9	80,1	92,2	124,3	172,1	38,5
– від юридичних осіб	1739,7	1770,4	1802,1	1772,3	1827,7	3,1
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0

Станом на 31.12.2018р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 68,8 тис. шт пенсійних контрактів, що більше на 17,2% (10,1 тис. шт.) порівняно зі станом на 31.12.2017р.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на 31.12.2018р. становить 2000,5 млн. грн., збільшившись на 5,4% (103,2 млн. грн.) в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року.

Майбутні пенсійні виплати учасникам за рахунок накопичених пенсійних активів чітко розраховуються і плануються, у зв'язку з чим пенсійні фонди відзначаються високим рівнем фінансової стійкості, що дає їм можливість підтримувати власну ліквідність на мінімальному рівні.

Проте розмір додаткової пенсії особи залежатиме не лише від інвестованої суми, але і суми інвестиційного прибутку, яку отримає фонд за період інвестування вкладника. Тобто членам домогосподарств, які використовують цей фінансовий інструмент при реалізації своїх заощаджень варто пам'ятати про низку важливих чинників, а саме: період інвестування, суму та періодичність отриманих від вкладників внесків, які буде інвестувати фонд впродовж тривалого періоду [38, с. 40].

До недоліків діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні, які впливають на вибір домогосподарствами фінансових інструментів для інвестування їхніх заощаджень, слід віднести: незначну тривалість їхнього існування, нестабільність і, як результат, – складність вибору фонду для здійснення пенсійних внесків, нераціональне співвідношення виплат до внесків громадян (оскільки надходження до недержавних пенсійних фондів здійснюються швидшими темпами, ніж виплати з них, функціонування таких фондів в Україні насамперед націлено не на покращення життя їхніх інвесторів, а на отримання прибутку, хоча це й заборонено законодавством) [38, с. 41].

За схожим принципом з недержавними пенсійними фондами працюють і страхові компанії у сфері страхування життя, основні показники діяльності яких відображені у табл. 2.12.

Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2018р. становила 281, у тому числі СК «life» – 30 компаній. Кількість страхових компаній продовжує тенденцію до зменшення, так за 2018 рік порівняно з 2017 роком, кількість компаній зменшилася на 13, порівняно з 2016 роком зменшилася на 29 страхових компаній. У порівнянні з 2017 роком на 992,46 млн. грн. (34,1%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій зі

страхування життя. Рівень валових страхових виплат зі страхування життя у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року зменшився на 1,1 в.п. та становив 18,0%.

Таблиця 2.12 – Динаміка основних показників діяльності страхових компаній зі страхування життя в Україні у 2014–2018рр. [61]

Показники	Один. виміру	2014	2015	2016	2017	2018	Приріст 2018/ 2017,%
Кількість страхових компаній	шт.	382	361	310	294	281	-4,4
у т.ч. СК «life»	шт.	57	49	39	33	30	-9,1
Валові страхові премії зі страхування життя	млн. грн.	2159,8	2186,6	2756,1	2913,7	3906,1	34,1
Валові страхові виплати зі страхування життя	млн. грн.	239,2	491,6	418,3	556,3	704,9	26,7
Рівень страхових виплат зі страхування життя	%	11,1	22,5	15,2	19,1	18,0	-
Обсяги сформованих страхових резервів зі страхування життя	млн. грн.	5306,0	6889,3	7828,2	8389,6	9335,1	11,3

У сучасних реаліях заощадження домогосподарств за допомогою страхування життя теж можуть слугувати джерелом довгострокових інвестицій. Однак слід наголосити, що з огляду на події, які відбуваються упродовж останніх років в Україні, характеризується певними негативними тенденціями. Про це свідчить: загальне зниження вартості активів страхових компаній, зменшення їх ліквідності, особливо активів, розміщених у банківських установах (НБУ визнано неплатоспроможними близько 100 банків) та на фондовому ринку; втрата доступу до такого активу як нерухоме майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях України (Крим, Донецьк, Луганськ); істотне зростання витрат на забезпечення виконання страхових зобов'язань у зв'язку зі значною девальвацією національної валюти. Сьогодні лише компанії, які упродовж останніх років здійснювали помірковану консервативну інвестиційну політику, мають належний запас фінансової міцності для нівелювання ризиків, що настали [61].

Таким чином, можемо стверджувати, що вітчизняний страховий ринок потребує рішучих та скоординованих дій з популяризації діяльності

страхових компаній як інструменту залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств на фінансовий ринок України. Однак доводиться визнати, що обсяги валових страхових премій зі страхування життя значно перевищують обсяги валових страхових виплат, що свідчить про те, що в сучасних умовах діяльність страхових компаній передусім спрямована на отримання прибутку, а не на покращення фінансового стану застрахованих осіб.

На нашу думку, основною причиною стримування розвитку страхування життя в Україні є саме недовіра населення до страхових компаній. Також важливим чинником для розвитку страхування життя є рівень доходів населення загалом і заробітної плати зокрема, адже відомо, що формування добровільного ринку страхування життя в розвинених країнах світу розпочалося із досягнення величини заробітної плати у розмірі 500 дол. США на місяць [54, с. 74]. Отже, якщо середньомісячна заробітна плата громадян становитиме менше означеної суми, то масового страхування життя в державі не відбуватиметься. В Україні цей показник не сягає навіть 300 дол. США. Тому для пересічного українця платіж на страхування життя зазвичай належить до групи так званих «відкладених» потреб, які досить болісно дадуть про себе знати в майбутньому і часто не усвідомлюються громадянами сьогодні.

Таким чином, підгалузь страхування життя в Україні необхідно реформувати, враховуючи при цьому її теперішній стан, соціальне значення, а також притаманний їй потужний інвестиційний потенціал. Саме тому найближчими пріоритетами у регулюванні ринку страхування життя мають стати: відновлення довіри громадян до цього виду страхування; впровадження європейських принципів регулювання страхової діяльності; забезпечення прозорості страхового ринку шляхом забезпечення достовірної та регулярної фінансової звітності; капіталізація сектора тощо.

У сучасних умовах характерною ознакою української економіки є доволі значна питома вага неорганізованих заощаджень домогосподарств (готівка у національній та іноземних валютах) у їх загальній структурі. За

оцінками вітчизняних фахівців, сьогодні в Україні «на руках» населення зберігає від 60 до 80 млрд. дол. США [35]. Формування таких заощаджень, на нашу думку, спричинене насамперед нестабільністю економічної ситуації, високими темпами інфляції, відсутністю дієвих інструментів для залучення заощаджень домогосподарств та їх трансформації в інвестиційні ресурси, а також нестачею необхідних знань і відповідного досвіду роботи фізичних осіб на фінансовому ринку України. Безумовно, такий фінансовий інструмент як неорганізовані заощадження є найзручнішим у контексті ліквідності. Але готівкові заощадження, які зберігаються вдома, поступово знецінює інфляція.

Недовірою населення до держави загалом та інституцій фондового ринку зокрема можна пояснити також і досить незначне використання вітчизняними домогосподарствами такого фінансового інструменту як цінні папери. Фондовий ринок є одним із найбільш чутливих сегментів фінансового ринку, адже окрім низки економічних факторів на його функціонування впливають і численні соціальні регулятори (звички, умовності, певні стереотипи), незнання яких зумовлює слабку участь домогосподарств на цьому ринку. Соціологічні опитування свідчать, що лише близько 1–2% населення готові інвестувати свої заощадження в інструменти фондового ринку, а в Україні цінні папери становлять у середньому лише близько 1% усіх заощаджень [54, с. 75].

Отже, в результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок, що вітчизняні домогосподарства внаслідок не сформованості належного інституційного середовища не можуть сьогодні функціонувати в якості стратегічного інвестора, зацікавленого в піднесенні національної економіки, зміцненні її інвестиційного потенціалу. Тому активізація цього напряму вимагає від органів державної влади і управління розробки національних проектів, орієнтованих на покращення фінансового стану українських домогосподарств та підвищення ефективності їх інвестиційної діяльності на фінансовому ринку України.

2.3 Оцінка стану фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних ринкових умовах

У сучасному вимірі все більшої популярності набуває людиноцентрична парадигма глобалізаційних процесів, яка представляє модель розвитку, що орієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, створення гідних умов для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини. Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Власне поняття «безпека», окрім соціальної, включає і захист фінансових ресурсів від несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що унеможливають або погіршують умови життя і розвиток людини.

Значний внесок у дослідження проблеми визначення фінансової безпеки та її забезпечення зроблено такими вітчизняним науковцями, як Барановський О. І., Воробйов М. Ю., Ворошило В. В., Драган О. О., Єрмошенко М. М., Жаліло Я. А., Лиса О.В., Сніщенко Р. Г., Підхомний О.М. та інші [4, 12, 13, 27, 44, 81].

Найбільш ґрунтовного, на нашу думку, визначення фінансової безпеки домогосподарств надав відомий учений Ю. Воробйов: «Фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття – це сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні та в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій» [13, с. 110].

Для цього необхідно здійснювати аналіз середовища, в якому функціонують домашні господарства, для виявлення потенційних загроз фінансовій безпеці ззовні, які можуть нести такі суб'єкти.

Загрози фінансовій безпеці домогосподарств поділяють на зовнішні та внутрішні [44, с. 167]. До зовнішніх загроз фінансової безпеки домогосподарств можна віднести:

- ведення в країні військових дій;
- політична й економічна нестабільність;
- криза фінансово-кредитної системи;
- високий рівень інфляції;
- нестабільність валютного курсу;
- недосконалість державної фінансової політики;
- високий рівень податкового навантаження на доходи домогосподарств тощо.

До внутрішніх загроз можна віднести:

- втрату основного місця роботи чи працевздатності, результатом чого є втрата доходів;
- неефективне й нераціональне використання майна, що спричинило недоотримання потенційних доходів від його використання або зростання витрат на його утримання;
- невдале інвестування заощаджень, що привело до втрати значного їх обсягу;
- ведення ризикованої підприємницької діяльності, в результаті якої виникли непередбачені витрати, тощо.

Фінансова безпека домашніх господарств тісно пов'язана з поняттям економічного добробуту населення, а забезпечення гідного рівня життя громадян є можливим лише у державі, яка зберігає стабільні темпи економічного зростання, що полягає у збільшенні економічного потенціалу країни, потужності її економіки, тобто у збільшенні реального ВВП. Тому важливими показниками економічного зростання на макрорівні є абсолютні показники реального ВВП та національного багатства. Однак більш точним показником результативності економіки тієї чи іншої країни, добробуту населення в ній є показник реального ВВП на душу населення,

який показує вартість товарів та послуг, що припадає на одного мешканця країни. Він дозволяє пов'язати динаміку національного виробництва з добробутом населення і характеризує рівень життя.

У 2017 р. за показником ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності Україна посідає 112 місце з результатом 8270 міжнар. дол., у порівнянні – найближчі сусіди Польща та Естонія випереджають більше ніж у 3 рази (рис. 2.5).

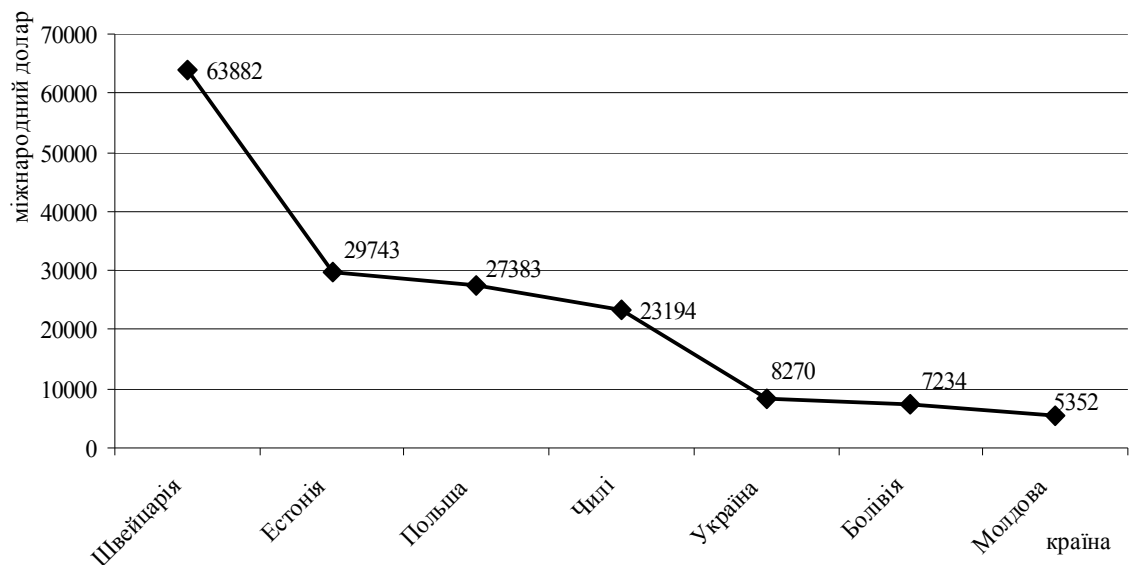

Рисунок 2.5 – ВВП на душу населення, обчислений за ППС, у 2017 р.
Джерело: [69]

Даний показник прийнято трактувати як індикатор економічного розвитку і соціального прогресу, але він не враховує ряд факторів, що також мають вплив на добробут населення, наприклад, матеріальні стандарти життя (дохід, рівень споживання, рівень багатства), здоров'я, освіта, соціальні зв'язки, навколишнє середовище, безпека.

Узагальненим показником прийнято вважати Індекс людського розвитку (ІЛР), де матеріальна сторона населення представлена в одному з трьох вимірів (довголіття, освіченість, матеріальний рівень життя). Показник ІЛР для кожної країни свідчить про те, скільки ще належить зробити цій країні для досягнення певних цілей – середньої тривалості життя 85 років, повної грамотності населення та суцільного

охоплення навчанням молоді та рівня середньорічних доходів на душу населення в розмірі 40000 доларів за паритетом купівельної спроможності національної валюти. Дані цілі тим ближчі, чим ближчим є значення ІЛР до одиниці.

У 2017 р. Україна посіла 88 місце в рейтингу країн за Індексом людського розвитку із 189 країн, опустившись на 5 позицій – з 83 місця у 2013 р. За період з 1990 до 2017 рр. значення ІЛР України зросло з 0,705 до 0,757 – тобто на 7%, що дещо нижче, ніж середній рівень зростання у світі [108].

Одними з ключових характеристик матеріального становища домогосподарств, що напряду впливають на фінансову безпеку, є доходи та витрати, тому слід досить детально дослідити основні тенденції та структурні зрушення саме цих елементів матеріального добробуту.

Важливим фактором підтримання фінансової безпеки домогосподарств є їх спроможність своєчасно й у повному обсязі розраховуватися за спожиті послуги житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ). Сучасна ситуація, що виникла 2015 р. у сфері встановлення тарифів на послуги ЖКГ, свідчить не тільки про непрогнозованість дій влади, корумпованість і монополізацію в сфері ЖКГ, а й про реальну загрозу фінансовій безпеці багатьом домогосподарствам України.

Для аналізу ризиків, пов'язаних із обмеженням купівельної спроможності домогосподарств, зокрема що стосується зростання тарифів на комунальні послуги складемо таблицю 2.13.

Таблиця 2.13 – Узагальнені показники витрат домогосподарств на оплату комунальних послуг в Україні за 2014–2018 рр. [10,71]

Показник	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
1	2	3	4	5	6
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1
Темп зростання загальних ресурсів домогосподарства, %	102,4	114,6	119,2	130,9	121,3
Сукупні витрати в середньому на місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6

Продовження таблиці 2.13

1	2	3	4	5	6
Темп зростання сукупних витрат домогосподарства, %	105,4	122,3	115,5	124,8	116,4
Перевищення сукупних ресурсів над сукупними витратами, грн.	514,4	279,7	518,4	1025,8	595,5
Витрати домогосподарства на оплату комунальних послуг, грн.	327,96	505,10	840,90	1099,47	1154,90
Темп зростання витрат домогосподарства на оплату комунальних послуг, %	107,3	154,0	166,5	130,7	105,0
Частка витрат на оплату комунальних послуг в сукупних витратах домогосподарства, %	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9
Мінімальна заробітна плата (на кінець року), грн.	1218	1378	1600	3200	3723
Частка витрат на оплату комунальних послуг в мінімальній заробітній платі, %	26,9	36,7	52,6	34,4	31,0
Прожитковий мінімум (загальний), грн.	1176	1330	1544	1700	1853
Частка витрат на оплату комунальних послуг в прожитковому мінімумі, %	27,9	38,0	54,5	64,7	62,3

Розглядаючи табл. 2.13, можна зазначити таке:

1. Загальні ресурси домогосподарств перевищували їх загальні витрати впродовж усього періоду дослідження, тобто у домогосподарств залишалися кошти для заощаджень. Але якщо в 2014р. ця різниця становила (у середньому 514,4 грн. у розрахунку на одне домогосподарство), то у 2015 р. ця різниця зменшилася до 279,7 грн. в розрахунку на одне домогосподарство, тобто знизилася на 234,3 грн. порівняно з 2014 р. і була найнижчою за весь досліджуваний період.

Після того, як у 2017році з боку уряду було вдвічі підвищена мінімальна заробітна плата (1600 грн. до 3200 грн.), різниця між сукупними ресурсами і витратами зросла до 1025,8 грн., тобто вдвічі проти 2016 року. Але вже наступного 2018 року на заощадження в середньому на одне домогосподарство в місяць залишалося 595,5 грн., що відповідає рівню 2014року. Отже, всі зусилля уряду на підвищення добробуту населення впродовж останніх двох років не дали результату через непомірно високі темпи зростання витрат на оплату комунальних послуг. Це свідчить про відсутність фінансової спроможності домогосподарств робити заощадження і, відповідно, виступати суб'єктами інвестування.

2. Темпи зростання загальних ресурсів домогосподарств упродовж 2016–2018рр. перевищували темпи зростання їх загальних витрат. Виключення становили 2014–2015 рр., коли сукупні витрати домогосподарств зростали швидше, ніж їх загальні ресурси. Різниця між темпами зростання в 2014–2015рр. характеризувалися нарощуванням інтенсивності (з 3% у 2014р. до 7,7% у 2015р.). Це означає, що домогосподарства змушені були використовувати свої заощадження попередніх років.

3. Частка витрат на оплату комунальних послуг в загальних витратах домогосподарства впродовж усього досліджуваного періоду зроста майже вдвічі (мінімальне значення цього показника спостерігалось у 2014 р. – 8,1%, а максимальне (15,4%) – у 2017р.). У 2016р. цей показник суттєво збільшився – до 14,7%, а у наступному році до 15,4%, що є результатом зростання комунальних тарифів. Зазначимо, що ця частка могла бути значно вищою, якщо б не була впроваджена державна програма адресної підтримки окремих верств населення шляхом субсидування оплати спожитих ними комунальних послуг. Крім того, зважаючи на підвищення рівня комунальних тарифів, домогосподарства змушені були вдаватися до зменшення споживання комунальних послуг (газу, води, електроенергії тощо). При цьому в сільській місцевості домогосподарства вдавалися до економії шляхом часткового переходу на альтернативні джерела опалення (дрова, вугілля тощо).

4. Витрати середньостатистичного домогосподарства на оплату комунальних послуг у 2014, 2015 та 2016 рр. зростали більш інтенсивно, ніж загальні витрати та сукупні доходи домогосподарства. При цьому в 2016 р. різниця в темпах зростання досягла максимального рівня близько 47%. В наступні роки темпи зростання витрат на оплату комунальних послуг відповідали темпам зростання загальних витрат домогосподарств.

5. Згідно з даними 2016р., частка комунальних платежів у прожитковому мінімумі та в мінімальній заробітній платі зроста вдвічі порівняно з попередніми роками. У зв'язку з підвищенням мінімальної

заробітної плати у 2017–2018рр. частка комунальних платежів зменшилася до 34–31%, але відношення комунальних платежів до прожиткового мінімуму і на кінець аналізованого періоду залишається на рівні 62%.

Таким чином, у 2015–2016р р. відбулося суттєве збільшення витрат домогосподарств на оплату послуг ЖКГ, що скоротило їх поточне споживання та фактично унеможливило заощадження.

Таблиця 2.14 – Індекси споживчих цін на деякі товари та послуги у 2014–2018 рр.

Показник	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Індекс інфляції (індекс споживчих цін), %	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9
Індекси споживчих цін у % на:					
– продукти харчування та безалкогольні напої	112,2	145,9	109,0	112,9	111,1
– алкоголь, тютюн	116,7	133,2	112,6	126,2	118,5
– одяг, взуття	102,0	133,1	116,1	102,4	101,8
– послуги ЖКГ	116,2	215,8	135,1	126,7	106,8
– побутову техніку та предмети домашнього вжитку	111,7	145,9	109,4	102,9	106,1
– охорону здоров'я	116,5	137,6	111,7	106,2	108,8
– транспорт	124,5	136,8	106,5	114,2	115,7
– зв'язок	100,9	105,9	103,9	108,7	111,0
– відпочинок і культуру	110,7	142,7	112,2	104,3	104,4
– освіту	103,2	117,9	116,5	111,9	114,6
– ресторани й готелі	106,7	124,3	113,1	113,6	115,3
– різні товари та послуги	111,4	138,6	110,3	115,4	109,5
Відхилення індексу споживчих цін на послуги ЖКГ від індексу інфляції, %	+4,6	+67,1	+21,2	+12,2	-4,1

Джерело: побудовано автором за даними [28]

За даними табл. 2.14 індекс споживчих цін на послуги ЖКГ у 2014–2017рр. та особливо в 2015 р. (+67,1%) суттєво перевищив як індекс інфляції в цілому, так і індекс споживчих цін на продукти харчування зокрема. Це означає, що комунальні тарифи зросли значно швидше, ніж ціни на продукти харчування. Крім того, перевищення темпів зростання комунальних тарифів над темпами інфляції означає, що навіть за умови індексації доходів домогосподарств на рівень інфляції вони все ж таки відчують зростання поточних витрат шляхом збільшення загального обсягу комунальних платежів.

Ураховуючи суттєве зростання комунальних тарифів і, відповідно, обсягу витрат на оплату комунальних послуг, спожитих домогосподарствами, вбачається доцільним і цілком обґрунтованим підвищення рівня прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати (і всіх виплат, що на ній базуються) на величину, що відповідає темпу зростання обсягу комунальних платежів. За інших умов більшість домогосподарств буде знаходитись у фінансовій небезпеці, оскільки постійно буде обмежуватися їх поточне споживання, а придбання товарів тривалого користування стане зовсім неможливим. На жаль, адресні субсидії, що отримують окремі домогосподарства на оплату комунальних послуг, ситуацію наразі не врятовують.

Попри зростання доходів домогосподарств, вони залишаються низькими порівняно з іншими європейськими країнами. Одним з індикаторів рівня оплати праці в країні виступає мінімальна заробітна плата, рівень якої в Україні надзвичайно низький. У Законі про Державний бюджет України на 2019 рік закладений розмір погодинної оплати праці на рівні 25,13 грн., що більш ніж у 6 разів менше від його найнижчого рівня у країнах-членах ЄС [64].

У додатку Б представлено мінімальну заробітну плату в Україні та країнах ЄС за січень 2018р.

В порівнянні з Болгарією, що знаходиться на останньому місці в ЄС за розміром мінімальної оплати праці 261 євро, в Україні величина заробітної плати станом на 01.01.2018р. р. була меншою 2,5 рази. В той же час, найбільше співвідношення між мінімальною заробітною платою в Україні та в Люксембурзі (1999 євро) становить 35 разів, тобто до пріоритетних напрямів України слід віднести удосконалення політики підвищення оплати праці.

Згідно з даними Світового банку сьогодні за межею бідності перебувають 25% населення України, що на 10% більше, ніж у 2014 р. [6].

Якщо подивитись на середньомісячну заробітну плату населення в перерахунку на долари США, то можна отримати зовсім інші результати (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Показники динаміки середньомісячної заробітної плати населення України (в розрахунку на одного штатного працівника), 2008–2018 рр. [10]

Рік	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Темп приросту, %	Середньомісячна заробітна плата, дол. США	Темп приросту, %
2008	1806,00	33,68	313,50	17,20
2009	1906,00	5,54	238,00	-24,08
2010	2239,00	17,47	282,00	18,49
2011	2633,00	17,60	330,30	17,13
2012	3026,00	14,93	378,60	14,62
2013	3282,00	8,46	410,60	8,45
2014	3480,00	6,03	255,80	-37,70
2015	4195,00	20,55	194,90	-23,81
2016	5183,00	23,55	202,00	3,64
2017	7140,00	37,76	256,00	26,73
2018	8867,00	24,19	305,75	19,43

Абсолютний приріст складає -7,75 доларів США за 10 років. Найбільший темп спаду був у 2014 році, який склав 37,7%, що стало відображенням різкої девальвації гривні. У 2018 році заробітна плата зросла до 306 доларів США. Для порівняння, найбільший розмір середньомісячної заробітної плати у 2017 році був у Люксембурзі, де вона складала 3722 дол. США, у Норвегії – 3654 дол. США, Франції – 2621 дол. США. У 2018 р. лідирували Швейцарія з розміром середньої заробітної плати у 3855 дол. США, Норвегія – 3781 дол. США та Люксембург – 3565 дол. США [83].

Добробут домогосподарств безпосередньо пов'язаний з податковою політикою, яку проводить держава. Підвищення добробуту домогосподарств залежить від рівня податкового навантаження на них. Тож важливим показником рівня забезпеченості домогосподарств є те, що за аналізований період суттєво зросли поточні податки на доходи та майно – у 2015р. на 38,5%, у 2016р. на 40,6%, у 2017р. на 36,1%, у 2018р. на 24,1% (до

попереднього року), що свідчить про збільшення податкового тиску на домогосподарства і скорочення тенденцій до заощаджень (Додаток В).

Так, в аналізованому періоді спостерігалось зниження накопичень нефінансових активів. Приріст нефінансових активів в період 2015-2018рр. взагалі має від'ємне значення, найбільшої від'ємної динаміки досяг у 2017році – 32060 млн. грн. У той же період спостерігається найбільший обсяг приросту фінансових активів – 62698 млн. грн. У 2018 році ситуація кардинально змінюється і приріст вкладень у нефінансові активи перевищують вкладення у фінансові. Співвідношення вкладень у фінансові і нефінансові активи за досліджуваний період носить неоднорідний характер.

Проведені дослідження свідчать про зниження спроможності домогосподарств заощаджувати частину своїх доходів у вигляді купівлі нерухомості, домогосподарства надавали перевагу заощадженням в більш ліквідній формі (банківські депозити, заощадження в цінних паперах).

Проблема безробіття, що набула масового характеру, становить реальну загрозу для суспільного благополуччя та фінансової безпеки кожного домогосподарства. Так, внаслідок нестабільності на валютному ринку велика частина вітчизняних підприємств та фінансових установ виявилася нездатною пристосовуватися до нових економічних умов, що спричинило потужну хвилю вивільнення працівників. Об'єктивна оцінка рівня безробіття ускладнюється рядом чинників, серед яких наявність великої кількості українців, що працюють без офіційного працевлаштування, трудова міграція з України, а також частина населення, що живе за рахунок особистого селянського господарства. Низький рівень доходів населення призводить до поглиблення бідності, що демонструє динаміка неформальної зайнятості. У I півріччі 2018 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 4,3 млн осіб, або 26,4% від загальної кількості зайнятого населення (у I півріччі 2017 р. – 24,8%).

За такої ситуації все більше українців опиняються за межею бідності. Бідних в Україні, за оцінками не менше 25% (за національним критерієм, що становить 75% медіанних доходів)[30, с. 215]. В Україні формуються передумови так званої хронічної, «спадкоємної» бідності – діти з бідних сімей приречені на таке ж бідуювання в дорослому житті; вони не мають можливості належним чином задовольнити необхідні потреби своїх нащадків, і ті теж будуть бідними. Фактично бідність вже стала тією нездоланною перепорою, що унеможлиблює сталий соціально-економічний розвиток України [107, с. 452]. У нинішній ситуації спостерігається ще й таке явище, як нові бідні. Тобто люди, які втратили майно і заощадження в результаті війни, внутрішні переміщені особи, а також мешканці районів, постраждалих від військових дій [45].

Забезпечити фінансову безпеку домогосподарства неможливо без належного рівня фінансової грамотності, що представляє собою сукупність знань, вмінь та навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, і забезпечує соціальну стабільність у суспільстві [80, с. 35]. Зрозуміло, що уміння управляти власними та сімейними фінансами підвищить добробут домашнього господарства, а обізнаність з асортиментом фінансових послуг дозволить активніше використовувати можливості на фінансовому ринку. Крім того, фінансова грамотність допомагає бути обачливим, розпізнаючи фінансові піраміди та інші шахрайські схеми, а також уникати накопичення непосильних боргів

Отже, фінансова безпека домогосподарств є одним із базових складників фінансової безпеки держави. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що наразі вітчизняні домогосподарства перебувають у стані фінансової небезпеки. Ідентифіковані й потенційні загрози фінансовій безпеці домогосподарства викликані певними ризиками. До складу загроз фінансовій безпеці домогосподарств, які останнім часом набули особливої актуальності, відносяться суттєве зростання тарифів на житлово-комунальні послуги, а також споживчих цін на продукти харчування.

Висновки за розділом 2

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки:

- обсяги доходів за період 2014-2018рр. постійно збільшувалися та їх збільшення відбувалося достатньо рівномірно. Загальний дохід населення України збільшився з 1516768 млн. грн. у 2014 р. до 3219518 млн. грн. у 2018 р., тобто більше ніж вдвічі.
- за цей період відбулося зростання абсолютної величини грошових доходів домогосподарств на суму 5340,8 грн. в середньому на одне домогосподарство, тобто більше ніж у два рази в порівнянні з 2014 роком;
- відбулися зміни у структурі: помітні зміни частки оплати праці з 40,55% (2014 рік) до 47,40% (2018 рік), зокрема, вона продовжує залишатися основним джерелом доходів;
- позитивні тенденції помітні щодо доходів від підприємницької діяльності, питома вага яких збільшилася від 16,77% до 17,55%, що свідчить про збільшення населенням України підприємницької активності, а також вони помітні щодо соціальних трансфертів, питома вага яких зменшилася з 37,07% до 32,48%, що пов'язане з більш виваженою політикою уряду щодо надання субсидій населенню.

В процесі дослідження з'ясовано, що сформовані доходи домашнього господарства за певний період витрачаються за такими напрямками: придбання товарів і послуг, поточні податки на доходи, майно, витрати, пов'язані з оплатою комунальних послуг (житло, вода, електроенергія), заощадження.

Майже не змінилася структура сукупних витрат, їх питома вага становить 92 %. Не можна не відзначити, що основну частину споживчих сукупних витрат домогосподарств України складають витрати на продукти харчування і безалкогольні напої. За період з 2014- 2018 рр. їх частка в сукупних споживчих витратах зменшується, якщо на початок

аналізованого періоду вони склали 55,3 %, то на кінець – на 4,2 % менше.

Проте, дослідження структури середньомісячних сукупних ресурсів та середньомісячних сукупних витрат свідчить про недостатній рівень матеріального забезпечення домогосподарств, який до того ж знижується, а стан сучасного пересічного українського домогосподарства можна охарактеризувати як кризовий.

Зростання витрат обумовило скорочення заощаджень населення. За аналізований період спостерігається від'ємне сальдо нагромадження нефінансових активів у сумі -5481 млн. грн.(2016р.), -32060 млн. грн. (2017р.) та -19034 млн. грн. (2018р.). Крім того, приріст фінансових активів населення засвідчив вкрай нерівномірну динаміку, з 27868 млн. грн. у 2014 році до 62698 млн. грн. у 2017 році та 35805 млн. грн. у 2018 році, що було зумовлено зниженням реальної заробітної плати населення, дестабілізацією ситуації на валютному ринку та загальним зниженням рівня добробуту населення України. Ці тенденції характеризують обмеження фінансових можливостей домогосподарств до здійснення заощаджень.

Проведений аналіз показав, що в Україні існує велика кількість проблем з приводу належного фінансового забезпечення домашніх господарств, особливо в період нестабільної економічної ситуації. Головною метою будь-якого прогресивного суспільства є підвищення рівня життя населення. В цьому контексті держава повинна створювати сприятливі умови для довгого, безпечного, здорового й благополучного життя людей, забезпечуючи економічний ріст і соціальну стабільність у суспільстві.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ3.1 Прогнозування впливу факторів на добробут домогосподарств в
Україні

В умовах нестабільного розвитку економіки України спостерігається низка факторів, які спричиняють негативний вплив на добробут домогосподарств. Одним із таких є відкрита інфляція, яка наразі є невід'ємною складовою соціального і економічного життя країни та однією з проблем, яка визначає добробут, якість життя населення та рівень реальних доходів.

Інфляція та її наслідки породжують знецінення купівельної спроможності грошей, негативно впливають на підприємницьку діяльність й ведуть до появи криз. Основним негативним наслідком інфляції є зворотній вплив на розмір доходів населення, що є ядром суспільного добробуту.

Для об'єктивної оцінки заробітної плати важливо розрізняти сутність номінальної та реальної заробітної плати. Номінальна заробітна плата – це нарахована сума грошей, яку отримує найманий працівник як винагороду за свою працю впродовж розрахункового періоду (день, місяць, рік) Вона не дає точного уявлення про дохід, адже в різний час за одну і ту ж грошову суму можна придбати різну кількість життєвих благ [76, с. 258].

Реальна заробітна плата, на думку Г. А. Оганян, – це сукупність товарів і послуг, які може придбати працівник за отриману ним номінальну заробітну плату. Розмір реальної заробітної плати залежить від розміру номінальної заробітної плати, рівня цін на товари та послуги, розміру податків та зборів, що сплачуються [55, с. 224]. Тож фактично добробут населення відображає реальна заробітна плата та рівень цін.

Отже, рівень заробітної плати визначається сукупністю чинників, які визначають купівельну спроможність номінальної заробітної плати (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Чинники, що впливають на рівень реальної заробітної плати

Джерело: розроблено автором

Динаміку середньомісячної номінальної заробітної плати за 2010–2018рр. зображено на рисунку 3.2.

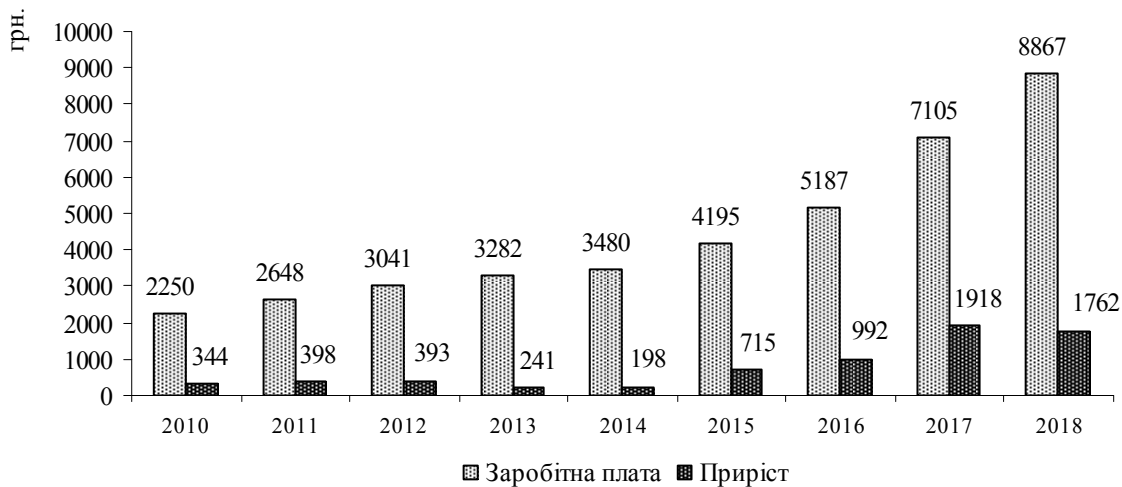

Рисунок 3.2 – Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати у 2010–2018рр. [71]

Як бачимо, з кожним роком номінальна заробітна плата зростає, особливо прискорилося зростання після 2017 року, коли розмір середньомісячної номінальної заробітної плати становив 6784 грн., у 2,1 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (3200 грн.) та на 37,2 % більше за аналогічний період 2016 року. Це відбулося, насамперед, за рахунок підвищення соціальних стандартів: прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати згідно Закону України «Про Державний бюджет на 2017 рік». Так, підвищення з 01 січня 2017 року мінімальної заробітної плати в два рази, тобто до 3200 грн., стало причиною прискорення зростання заробітної плати як частини доходів населення (її частка у доходах зросла до 45,6%, а у 2018 році до – 47,4%) (див. табл. 2.1).

Разом з тим, збільшення розміру номінальної заробітної плати не є повноцінним індикатором покращення добробуту населення. Розглянемо динаміку номінальної та реальної заробітної плати за аналітичний період (рис. 3.3).

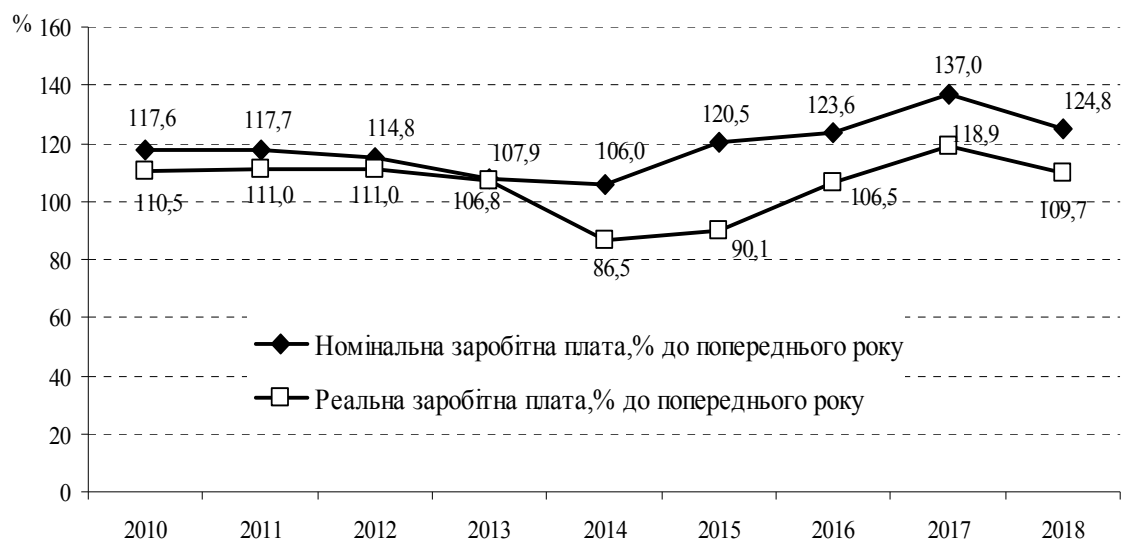

Рисунок 3.3 – Темпи зростання (зниження) номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2010 – 2018рр., %

Джерело: розроблено автором за даними [71]

Зазначимо, що темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні суттєво відрізняються. За статистичними даними, найменша

розбіжність зафіксована у 2012р. та 2013р. Показники 2015року демонструють максимальну різницю, а саме, на цей рік припадає найнижчий рівень реальної заробітної плати, відхилення від номінальної становить 40,7%. Така негативна тенденція пояснюється розвитком з кінця 2013 року фінансово-економічної кризи в Україні, яка характеризується значними інфляційними процесами.

Визначальним чинником різниці між номінальною та реальною заробітною платою є інфляція. Найбільш універсальним та загальним показником інфляції є індекс споживчих цін (ІСЦ) – відношення ціни споживчого кошика за конкретний рік до її ціни в базисному році. Хоча він відображає лише частину товарів та послуг, які споживаються населенням, але є репрезентативним показником з високим ступенем достовірності [60, с. 90]. Зміну ІСЦ за 2010–2018рр. наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Індекс споживчих цін за 2010–2018рр. [28]

Роки	Індекс споживчих цін, %	
	середньомісячний	грудень до грудня попереднього року
2010	100,7	109,1
2011	100,4	104,6
2012	100,0	99,8
2013	100,0	100,5
2014	101,9	124,9
2015	103,2	143,3
2016	101,0	112,4
2017	101,1	113,7
2018	100,8	109,8

Після дворічної тенденції утримання інфляції на низькому рівні у 2012–2013 рр., з 2014р. відбувся стрімкий розвиток інфляційних процесів. За підсумками року споживчі ціни зросли на 24,9% внаслідок девальвації гривні, підвищення адміністративно регульованих цін і стрімкого зростання інфляційних очікувань. Найвищий показник інфляції спостерігається у 2015році, коли споживчі ціни зросли аж на 43,3%. Як зазначалося, саме в цьому році зафіксований найбільший розрив між номінальною та реальною

заробітним платами. Такі негативні процеси у вітчизняній економіці вплинули на розмір реальної заробітної плати (див. рис. 3.3).

Отже, рівень інфляції є одним з основних факторів, що впливає на цінові процеси та економічний розвиток країни загалом, тим самим має значний вплив на якість життя населення. Тож визначимо взаємозв'язок між темпами інфляції та рівнем добробуту громадян. Для характеристики якісного результуючого показника добробуту населення України ми обрали Індекс людського розвитку, який, на нашу думку, найбільш повно характеризує комплексність категорії «добробут населення».

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це інтегральний показник оцінки рівня розвитку населення, який було створено для того, щоб підкреслити, що люди та їхні можливості є ключовим критерієм оцінки розвитку країни, а не лише економічного зростання. Він базується на трьох змінних: середня тривалість життя; рівень знань та очікувана тривалість навчання; рівень життя, визначений за паритетом купівельної спроможності [108].

Вхідна база даних, тобто сукупність рядів статистичних показників, сформована за матеріалами Державної служби статистики України та доповіді ООН про людський розвиток за 2010–2018рр. [71, 108].

Таблиця 3.2 – Показники регресійного аналізу взаємозв'язку індексу споживчих цін та Індексу людського розвитку за 2010–2017рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Y (ІЛР)	0,71	0,729	0,737	0,74	0,734	0,747	0,743	0,751
X (ІСЦ)	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
Регресійна статистика								
Множинний R	0,355491							
R-квадрат	0,126374							
Нормований R-квадрат	-0,04835							
Стандартна помилка	0,012508							
Спостереження	8							
Дисперсійний аналіз								
	df	SS		MS	F		ЗначимістьF	
Регресія	1	0,00011316		0,000113	0,7232713		0,43389908	
Залишок разом	5	0,00078227		0,000156				
Разом	6	0,00089543						
	Коефіцієнти		Стандартна помилка		t-статистика		P-Значення	
Y- перетин	0,702839		0,03727752		18,85423		7,73141206	
X (ІСЦ)	0,316561		0,00032574		0,850454		0,43389909	

Джерело: розроблено автором в Excel.

Оскільки один з показників (ІСЦ) є кількісним, інший є якісним (ІЛР) та обидва показники є комплексами різних індикаторів, ми дослідили доцільність кореляційно-регресійного аналізу. Побудова лінійної моделі парної регресії досліджуваних змінних Y (ІЛР) і X (ІСЦ), між якими вивчається кореляційний зв'язок зображена у таблиці 3.2.

Діаграму з лінією регресії зображено на рисунку 3.4.

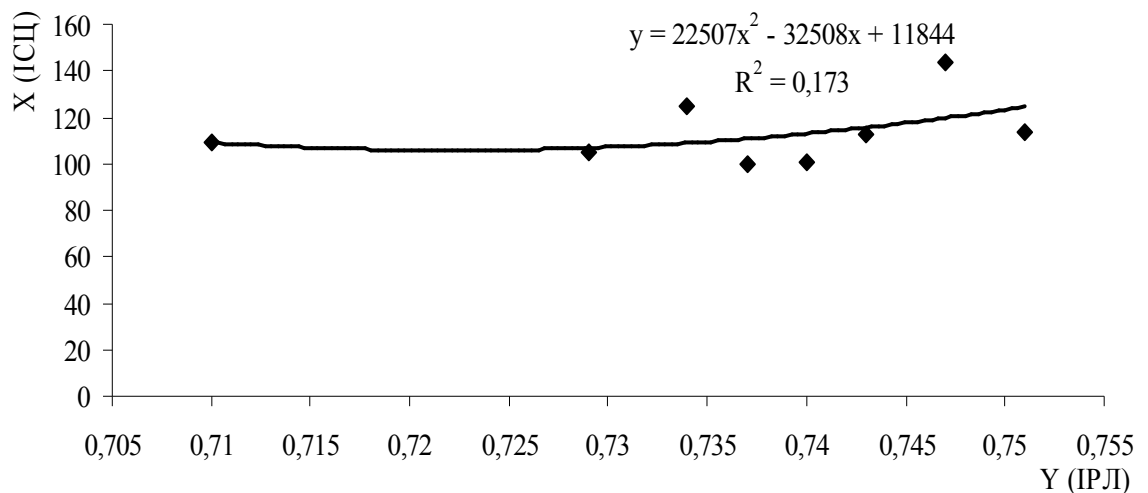

Рисунок 3.4 – Лінійна регресія та лінія тренду ІСЦ та ІЛР України за 2010–2017рр.

Коефіцієнт кореляції між незалежною змінною (індексом споживчих цін) та результативним показником (Індексом людського розвитку) дорівнює 0,32, що свідчить про вплив першого показника на другий, тобто зміна фактора індексу споживчих цін призведе до зміни Індексу людського розвитку на 0,32 одиниці. Окрім того, коефіцієнт детермінації, який показує міру загального впливу незалежного показника на результативну зміну, становить 0,13, що показує обумовленість варіації показника добробуту населення, вираженому Індексом людського розвитку, зміною індексу інфляції в Україні на 13%.

За результатами кореляційно-регресійного аналізу маємо рівняння, яке є значущим в цілому (значимість $F = 0.04 < 0.05$), а отже, свідчить про

коректність розрахунків зв'язку зміни індексу споживчих цін та Індексу людського розвитку.

Проте, на перший погляд, коефіцієнт кореляції між двома досліджуваними явищами може здатися достатньо низьким, тобто таким, який не відображає істотного взаємозв'язку. Але це спростовується тим, що ІЛР є інтегрованим показником, на значення якого впливає безліч якісних та кількісних факторів, одним із яких відповідно є інфляційні процеси, які однозначно відбиваються на добробуті населення країни.

З іншого боку, такий зв'язок значною мірою показує, що інфляція та інфляційні процеси стримують людський розвиток та обмежують можливості суспільства в цілому і кожної людини окремо щодо реалізації активної економічної поведінки.

Отже, інфляція являє собою негативне соціально-економічне явище, наслідком якого є стагнація економі країни. Повністю ліквідувати інфляційні процеси практично неможливо, а тому необхідно знайти ефективні методи зниження інфляції в умовах сучасних трансформаційних перетворень. Основними напрямками зниження темпів інфляції, а тим самим скорочення розбіжностей між номінальними та реальними доходами можуть бути:

- запровадження НБУ політики кредитування ефективного виробництва в пріоритетних секторах економіки, застосування інструменту продуктивної емісії, що сприятиме збільшенню зайнятості та заробітної плати;
- стабілізація валютного ринку через реформи валютного, банківського та монетарного регулювання, які направлені на підтримку експортно-орієнтованого виробництва з високою доданою вартістю;
- проведення більш жорсткої антимонопольної політики держави;
- нормалізація споживчого ринку за допомогою створення системи стимулювання розвитку малого бізнесу у сфері товарів та послуг [25].

Отже, ми приходимо до висновку, що інфляція – це один із гальмуючих процесів, який негативно впливає на всі сфери життєдіяльності населення,

зокрема, на доходи населення України, як одного із основних індикаторів добробуту домогосподарств. Інфляція призводить не тільки до зниження купівельної здатності грошей, зменшення заощаджень, а й стримує можливості господарського регулювання, гальмує проведення структурних перетворень в країні, відновлення порушених пропорцій.

До факторів, що справляють вплив на економічний добробут населення, вчені-економісти відносять тіньову економіку, зокрема тіньові доходи домогосподарств [25].

Тіньовий сектор існує в економіці кожної країни. До цього сектора економіки відноситься всяка економічна діяльність, яка не є офіційною: неформальна діяльність (дозволена, але формально не зареєстрована); прихована економіка (та частина економічної діяльності, яку з метою ухиляння від сплати податків, спеціально не відображають у статистичній звітності, результатом чого є зменшення податкових надходжень до державного бюджету і недостатність його коштів для державного стимулювання економічного зростання); підпільна економіка або заборонена діяльність [60, с. 86].

Слід наголосити, що в Україні обсяги тіньової економічної діяльності досить великі. За різними підрахунками тіньовий сектор займає від 30% до 60% всієї економіки нашої країни. Зокрема, за результатами досліджень міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), які присвячені оцінюванню і прогнозуванню розвитку тіньової економіки, обсяг цієї економіки в Україні в 2017 році складав 1 трлн. 95,3 млрд. грн. , або 46,12% від ВВП країни [89]. Серед 28 досліджуваних країн, Україна за рівнем тіньової економіки, займала в цьому році третє місце (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Рівень тіньової економіки (у % до ВВП) у деяких країнах світу у 2011р. та 2016-2017рр. та його прогноз на 2020-2025рр. [89]

Країна	2011	2016	2017	2020	2025	Місце
1	2	3	4	5	6	7
Азербайджан	47	67,04	66,12	56,73	58,38	1
Нігерія	50,73	48,37	47,7	46,99	46,11	2
Україна	45,16	45,96	46,12	46,1	45,98	3

Росія	39,33	39,07	39,29	39,37	39,3	4
Шрі Ланка	39,5	37,76	37,33	36,46	34,85	5

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6	7
...	...	...	...	...	...	...
Польща	24,59	23,68	23,42	22,95	22,13	15
...	...	...	...	...	...	...
Великобританія	11,83	11,47	11,29	11,19	10,83	24
Австралія	12,82	11,4	11,09	10,24	8,89	25
Китай	10,54	10,15	10,17	10,05	9,9	26
Японія	10,22	10,08	9,89	9,42	7,86	27
США	8,2	7,78	7,69	7,42	6,94	28

Як видно з цієї таблиці, випереджають Україну за відносними обсягами тіньової економіки лише Азербайджан і Нігерія. Якщо у більшості країн за прогнозами АССА рівень тіньової економіки буде постійно знижуватись, то в Україні величина цього показника в найближчі п'ять років залишиться майже незмінною.

Такі великі обсяги тіньової економіки і тіньових доходів населення України зумовлені низкою причин: через низький рівень доходів, недостатність засобів для існування українські громадяни погоджують на неофіційне працевлаштування, зарплату «в конвертах»; неефективність національної податкової системи, високий рівень податкового навантаження, неефективність розподілу цього навантаження між підприємствами; корупція, яка є невід'ємною частиною тіньової економіки; низька ефективність державного регулювання економічних процесів, позабанківський грошовий обіг, недоліки бюджетного планування та контролю за використанням бюджетних коштів.

Доходи, які отримують працедавці і наймані працівники і тіньовому секторі суттєво різняться. Як показують дослідження науковців, зростання рівня тінізації економіки веде до збільшення асиметрії розподілу грошових доходів населення України і, відповідно, до зниження рівня суспільного добробуту [106, с. 140].

Слід зауважити, що державне керівництво нашої країни реалізує ряд заходів для зменшення обсягів тіньової економіки: створені антикорупційні органи (Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціальна антикорупційна прокуратура); прийняття революційного рішення про підвищення мінімальної заробітної плати у 2017 році вдвічі (до 3200 грн.) та застосування штрафних санкцій за неоформлених працівників, що змусило багатьох підприємців виплачувати зарплату офіційно замість «конвертів».

Проте система, яка склалася, створює шалений опір державним реформам. Олігархічним групам не вигідно щось змінювати, оскільки існуюча ситуація їх влаштовує, адже вони постійно збагачуються за рахунок зубожіння народних мас.

Результати досліджень науковців свідчать про те, що у країнах з високим рівнем тінізації економіки відбувається недоплата заробітної плати найманим працівникам, а фактична норма прибутку перевищує свій рівноважний рівень, що вказує на експлуатацію праці капіталом. У країнах з невеликими обсягами тіньового сектора економіки навпаки – відбувається переплата на ринку праці і недоплата на ринку капіталу. Як видно з таблиці 3.3 рівень тінізації економіки України та Росії дуже великий (відповідно третє та четверте місце серед 28 країн світу), Польщі набагато менший (15 місце) і зовсім невеликий у США та Великобританії (відповідно 24 та 28 місце). За розрахунками вчених, в Україні, Росії та Польщі найманим працівникам недоплачують заробленої ними зарплати, тобто у всіх трьох країнах відбувається явна і неприхована експлуатація найманої праці капіталом, причому на національних ринках праці перших двох країн ці процеси значно масштабніші. В США та Великобританії реальна заробітна плата перевищує свій рівноважний рівень, фактична норма прибутку нижча від рівноважного значення цього показника [57 с. 10]. Тобто чим вищий рівень тінізації економіки (і, відповідно, більші обсяги тіньових доходів), тим більше можливостей у підприємців для експлуатації найманих

працівників, через недоплату їм їхньої фактично заробленої заробітної плати. В результаті, асиметрія розподілу доходів збільшується і, відповідно, загальний економічний добробут домогосподарств погіршується.

3.2. Реалізація стратегії розвитку фінансових ресурсів вітчизняних домогосподарств в умовах сучасних трансформаційних перетворень

Національне господарство України перебуває на важливому етапі розвитку, що включає формування соціально-економічної моделі, орієнтованої на подолання наслідків військово-політичної кризи та здатної адаптуватись до реалій сучасних світогосподарських процесів, які характеризуються посиленням глобалізації та конвергенції. Важливою тенденцією трансформації розподільних відносин стає формування різноманіття доходів залежно від джерела, попиту та пропозиції факторіввиробництва (заробітна плата найманих працівників, рента землевласників та домовласників, доходи підприємницької діяльності тощо). В період глобалізації та модернізації економіки таких доступних видів доходів стає все більше.

Поява різних форм власності, ринкові реформи, глибокі перетворення в економіці привели до диференціації доходів громадян України, що впливає на структуру споживання та його обсяг, формування зайнятості, економічну та політичну стабільність. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання фінансово-господарської діяльності домашніх господарств, її спрямованості на зростання добробуту за рахунок збільшення фінансових ресурсів, що утворюються як частина сукупних і грошових доходів [53 , с. 131].

Управляючи своїми фінансами, домашні господарства формують і вирішують певні стратегічні й тактичні цілі.

Стратегічні цілі спрямовані на формування фінансової безпеки, тобто формування коштів для використання їх в довгостроковому періоді. До даних цілей можна віднести:

- 1) вкладення фінансових коштів до недержавного пенсійного фонду з метою забезпечення фінансовими коштами в майбутньому;
- 2) вкладення фінансових коштів у довгострокове страхування життя з метою забезпечення фінансовими коштами в майбутньому;
- 3) формування різноманітних фондів цільового характеру (для придбання квартири, для навчання членів домогосподарства, для здійснення заходів в довгостроковому періоді, пов'язаних з різними подіями в життєдіяльності домогосподарства).

Тактичні цілі спрямовані на формування фінансового захисту, тобто створення певного резерву коштів для їх короткострокового використання. До таких цілей необхідно віднести формування різноманітних фондів:

- 1) задоволення споживчих цілей, пов'язаних з придбанням побутової техніки, меблів тощо;
- 2) здійснення ремонту квартири;
- 3) здійснення різних заходів (святкування ювілеїв, підготовка дитини до школи, тощо);
- 4) здійснення поїздок туристичного спрямування або планування відпустки.

Збільшення фінансових ресурсів домашніх господарств у цілому залежить від збільшення їх структурних компонентів.

Дану пряму залежність за рахунок власних коштів можна відобразити за допомогою формули:

$$\Delta \text{ФР} = \Delta \text{ПДХ} + \Delta \text{СБ}, \text{ за умови } \Delta \text{ФР} > 0, \Delta \text{ПДХ} > 0, \Delta \text{СБ} > 0, \quad (3.1)$$

де $\Delta \text{ФР}$ – зміна суми фінансових ресурсів домашніх господарств;

$\Delta\PДХ$ – зміна суми прибутку домашніх господарств;

$\DeltaСБ$ – зміна суми заощаджень.

Першим структурним компонентом є прибуток домогосподарств. Більшою мірою зростання прибутку залежить від збільшення частини загальних доходів шляхом державного регулювання мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму, розміру стипендії, різної соціальної допомоги, а також збільшення доходів від підприємницької діяльності та від власності.

Іншими структурним компонентом фінансових ресурсів домашніх господарств є заощадження. Трансформація сформованих заощаджень домашніх господарств, які можуть інвестуватися у фінансові і нефінансові активи, змінює вартість активів.

Отриманий прибуток домашнього господарства за поточний і минулий період повинен бути раціонально розміщений, тобто вкладений у ті фінансові інструменти, які забезпечують приріст фінансових ресурсів. Фінансові ресурси домашніх господарств можна збільшити за рахунок наступного використання наявного прибутку:

- 1) створення нового приватного бізнесу, коли вкладені фінансові ресурси приносять дохід від підприємницької діяльності;
- 2) використання можливостей фінансового ринку для досягнення приросту фінансових ресурсів домашніх господарств, шляхом вкладення коштів у різні фінансові інструменти;
- 3) вкладення фінансових ресурсів у власність, право володіння й розпорядження якою приносить не тільки дохід, але формує прибуток домашнього господарства.

Створення нового приватного бізнесу вимагає певних фінансових вкладень. Якщо власних фінансових ресурсів недостатньо, то домашні господарства вдаються до зовнішніх джерел коштів. Такий спосіб збільшення фінансових ресурсів має свої позитивні і негативні сторони. До першого можна віднести те, що правильно організований бізнес може принести

великий дохід. До другого – фінансова неграмотність, відсутність необхідних навичок може призвести до отримання збитків від діяльності, що здійснюється, або втрати тих фінансових ресурсів, які було направлено на створення бізнесу за його банкрутства.

Збільшення фінансових ресурсів з використанням можливостей фінансового ринку шляхом вкладення коштів у фінансові інструменти зображено на рис. 3.5.

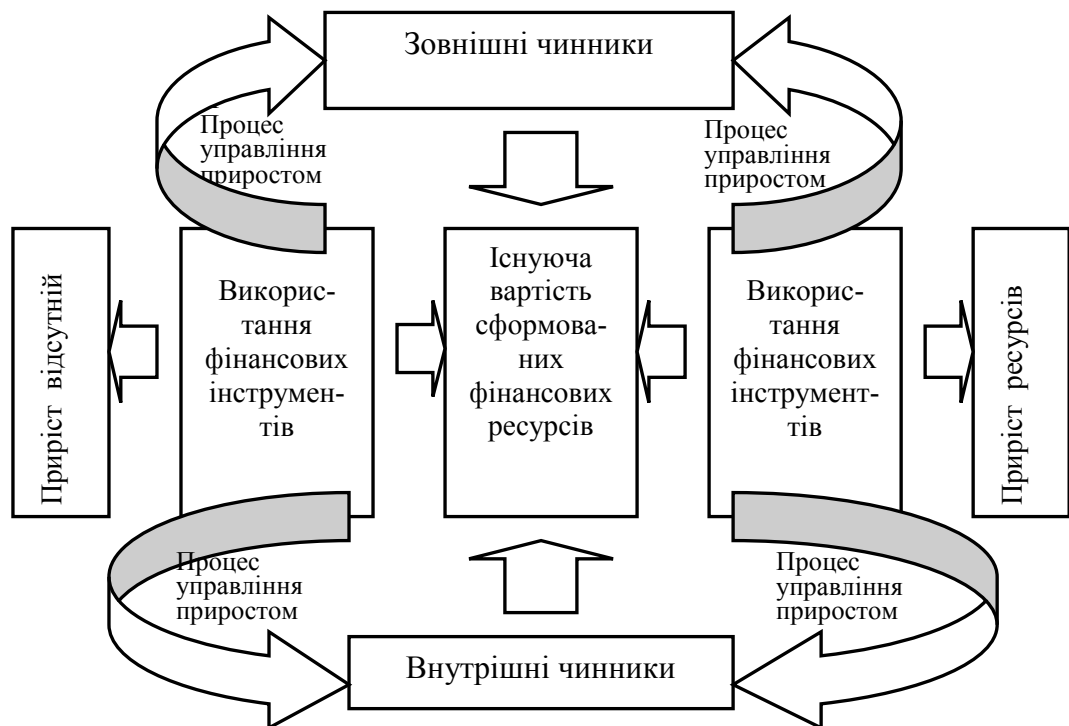

Рисунок 3.5 – Збільшення фінансових ресурсів домашніх господарств за рахунок використання можливостей фінансового ринку [13, с. 145]

В даному випадку, частина або весь прибуток домашнього господарства, що розподіляється, спрямовується на заощадження.

Трансформацію (приріст) заощаджень домашніх господарств можна записати у вигляді формули:

$$\Delta C B = \Delta F A + \Delta H F A, \text{ за умови } \Delta F A > 0, \Delta H F A > 0, \quad (3.2)$$

де $\Delta F A$ – зміна фінансових активів домашніх господарств;

ДНФА – зміна нефінансових активів домашніх господарств.

На сучасному етапі функціонування домашніх господарств збільшення їх фінансових ресурсів за рахунок інвестування сформованих заощаджень залежить від безлічі чинників, основним з яких є рівень доходів населення, наявність майна та власності, фінансова грамотність домашніх господарств, ефективне управління особистими фінансами, ступінь фінансової активності домашніх господарств.

Можливості інвестування у фінансові активи обумовлені наявністю вільних фінансових ресурсів і доступністю відповідних фінансових інструментів.

Вибір фінансового інструменту домашніми господарствами обумовлений не лише метою (фінансовий захист, фінансова безпека), яку ставить перед собою домашнє господарство, але й рівень прибутковості, ступінь ризику, ліквідності.

Порівняльна характеристика прибутковості фінансових інструментів з урахуванням інфляції наведена в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Фінансові інструменти та їх прибутковість для збільшення фінансових активів домашніх господарств в 2018 р.

Фінансові інструменти	Фінансові інститути	Прибутковість фінансових інструментів	Інфляція	Коливання курсів валют, цін на метал	Реальна прибутковість
Строкові внески в гривнях	Комерційні банки	16%	10,9%	–	5,1%
Поточні внески в гривнях		11-13%	10,9%	–	0,1% -2,1%
Термінові внески в інозем. валюті	Комерційні банки	9%	10,9%	Від -2 % до -7 %	від -3,9% до -8,9%
Поточні внески в інозем. валюті		4-7%	10,9%	Від -2 % до -7 %	від - 5,9% до -13,9%
Внески в дорогоцінних металах		0,5-5%	10,9%	+25%	від +14,6% до +19,1%
Готівка в дол. США	–	–	10,9%	-2%	-12,9%
Готівка в євро		–	10,9%	-7%	-17,9%
Страхові поліси (накопичувальне страхування життя)	Страхові компанії	Від 5 % до 20%	10,9%	–	від - 5,9% до +9,1%
Цінні папери	ПФТС	61% (курс ПФТС на кінець року / курс	10,9%		50,1%

(акції, облігації)		ПФТС на початок)		–	
Накопичувальні пенсійні рахунки	Недержавні пенсійні фонди	Від 2% до 60%	10,9%	–	від - 8,9% до +49,1%
Пай у фондах (акції, облігації)	ПФ	Від 2% до 95%	10,9%	–	від - 8,9% до +84,1%

Джерело: розраховано автором на основі даних [20, 28]

Ці дані дозволяють зробити такі висновки щодо прибутковості фінансових інструментів:

1. Вкладення фінансових коштів у наявну іноземну валюту є збитковими. Так, з урахуванням коливання курсу валют та інфляції загальні фінансові втрати від вкладень склали від 13 % до 18 %. Проте, у домашнього господарства повинні бути резерви (хоч і незначні) в іноземній валюті, оскільки вона стабільніша.

При обвалі національної валюти, такі резерви можуть бути і прибутковими, навіть з урахуванням інфляції.

2. В аналізованому періоді середня ставка за депозитами у національній валюті склала 16,0 %, тому прибутковість річних вкладень перевищила рівень інфляції на 5,1 %. При використанні даного фінансового інструменту можливо здійснити диверсифікацію вкладання грошових коштів з урахуванням відкриття декількох депозитів з різними умовами.

3. Середня ставка за депозитами в іноземній валюті склала 9 %, але з урахуванням падіння курсу валют протягом року та інфляцією реальна прибутковість річних депозитів склала від 3,9 % до 8,9 %. Водночас такі вкладення необхідно робити в рамках створення депозитного портфеля домашнього господарства, оскільки можливі коливання курсу іноземної валюти у бік збільшення, що з урахуванням довгострокового вкладення можуть бути прибутковими.

4. Вкладення в рахунки з дорогоцінних металів є малодохідними від 0,5% до 5 %, але постійне зростання цін на дорогоцінні метали може збільшити їх прибутковість до 30 %. Реальна прибутковість на дані депозити досягає 19,1%. Вибір даного фінансового інструменту повинен бути для

вкладень середньострокового або довгострокового періоду, інакше можна не тільки не отримати дохід, але й втратити частину своїх заощаджень

5. Прибутковість недержавних пенсійних фондів, пайових інвестиційних фондів, страхових компаній в цілому характеризується позитивно. Вибір таких фінансових інструментів, як вкладення коштів до недержавних пенсійних фондів, придбання поліса довгострокового страхування життя має довгостроковий характер. Вкладення до пайових фондів можуть носити короткостроковий і середньостроковий характер, оскільки можуть бути продані у будь-який момент.

На жаль, в даний час, в статистичній інформації не відображена структура фінансових активів домашніх господарств. Тоді як в інших країнах вивчення таких даних проводиться. Відомо, що структура фінансових активів населення Німеччини дуже нагадує японську: близько 40% фінансових активів припадає на банківські депозити, на акції 6%, облігації 11%. Значна частина припадає на страхові накопичення (36%) та інструменти інститутів спільного інвестування (11%) [100].

Вкладення фінансових ресурсів у власність має позитивні й негативні сторони для домогосподарств. Одним з найбільш прибуткових нефінансових активів є нерухоме майно (квартири, будинки, земля).

Середня ціна на житлову нерухомість м. Черкаси станом на 01.01.2019р. становить 350 дол. США за 1 кв. м. [7] .

До позитивних сторін вкладання коштів у нерухомість можна віднести: 1) отримання стабільного доходу від здачі в оренду; 2) низький ризик втрати капіталу; 3) збільшення вартості капіталу. Негативними сторонами вкладення в нефінансові активи є: 1) низька ліквідність активів; 2) домогосподарство несе додаткові витрати на утримання нерухомого майна, за винятком ситуацій, коли орендар самотійно несе дані витрати.

Таким чином, кожен зі способів збільшення капіталу має свої позитивні і негативні сторони. Проте, збільшення фінансових ресурсів за

рахунок створення власного бізнесу пропонується тільки тим домашнім господарствам, які мають певні навички й готові до витрат фінансових коштів і часу для того, аби довести бізнес до того рівня, щоб він приносив прибуток. Використання даного способу збільшення капіталу носить середньостроковий і довгостроковий характер, оскільки прибутковість може відрізнятися залежно від сфери господарської діяльності.

Збільшення капіталу шляхом використання інструментів фінансового ринку можливе для всіх домогосподарств залежно від ступеня їх фінансової грамотності. Від вибору фінансового інструменту залежить, який характер носитимуть дані вкладення – короткостроковий, середньостроковий або довгостроковий. Збільшення капіталу шляхом придбання власності може використовувати не кожне домогосподарство, оскільки воно припускає великі витрати фінансових коштів.

Великого значення при виборі інструменту інвестування для домашніх господарств набуває розмір розташовуваних фінансових ресурсів, необхідних для інвестування в нього. І тільки потім, прибутковість і ступінь ризику, яким володіє фінансовий інструмент. Використовуючи другий і третій спосіб збільшення фінансових ресурсів пропонуємо сформувати портфель фінансових і нефінансових активів, що понизить ризики.

У результаті проведених досліджень нами було виявлено мінімальне допустиме вкладення фінансових коштів у той чи інший фінансовий інструмент з урахуванням збільшення його вартості у 2018 році:

1. З досліджень експертів видно що, мінімальне вкладення в такий дорогоцінний метал, як золото для відкриття рахунку в дорогоцінному металі складає 20 г, якщо на момент розрахунку ціна за 1 г золота складає 570 грн., то необхідний мінімальний обсяг фінансових ресурсів складе 11400 грн. [20].

2. Мінімальна сума вкладень в банківський внесок у національній валюті складає 200 грн. [82].

3. Придбати страховий поліс з накопичувального страхування життя на мінімальну суму в 500 грн. на рік можна в СК «Провідна» [86].

4. Мінімальні вкладення в інвестиційний пай можуть складати від 1000 грн., але при сплаті податку і агентської винагороди таке вкладення може не виправдати довіру, тому рекомендована мінімальна сума вкладень складає 5000 грн. [46].

5. Згідно з законодавством мінімальні вкладення до недержавного пенсійного фонду формуються на рівні 10% мінімальної заробітної плати, тобто на рівні 100 грн. на місяць або 1200 грн. на рік [66].

6. Вкладення в нерухоме майно вимагає достатньо великих фінансових витрат, близько 14000 доларів США (372000грн) при покупці однокімнатної квартири в новобудові в м. Черкаси [7].

Отже, для максимально високої диверсифікації вкладень необхідна сума фінансових коштів 372000 грн. і вище. Максимальна диверсифікація вкладень передбачає вкладення у всі прибуткові фінансові інструменти: дорогоцінні метали, банківський внесок, страховий поліс з накопичувального страхування життя, інвестиційний пай, рахунок в недержавному пенсійному фонді, вкладення в нерухомість.

Висока диверсифікація вкладення коштів характеризується використанням таких фінансових інструментів, як рахунки в дорогоцінному металі, банківські депозити, страховий поліс, інвестиційний пай, рахунок у недержавному пенсійному фонді. Для високої диверсифікації коштів необхідно від 100 тис. грн., але менше ніж 372000 тис. грн. Середня диверсифікація характеризується вкладенням у фінансові інструменти, окрім металевих рахунків, нерухомості. Для неї необхідне мінімальне вкладення фінансових коштів у розмірі 10000 грн., але менше 100 тис. грн. Низька диверсифікація вкладень характерна для домашніх господарств, у яких розмір фінансових ресурсів, направлених на фінансові вкладення в

прибуткові фінансові інструменти, рівний або більше 10000 грн., але менше 10 тис. грн. Максимальне розміщення в рамках низької диверсифікації здійснюється в такі фінансові інструменти: банківський депозит, страховий поліс накопичувального страхування, рахунок в недержавному пенсійному фонді (або інвестиційний пай, страховий поліс, банківський внесок). Мінімальне розміщення здійснюється в два фінансові інструменти. Вкрай низька диверсифікація фінансових вкладень або її відсутність характерна при використанні двох або одного фінансового інструменту, що пов'язано з мізерною сумою фінансових ресурсів, які розташовуються для інвестування. Їх розмір менше ніж 1 тис. грн. Алгоритм диверсифікації фінансових ресурсів наведений у додатку Г.

З урахуванням диверсифікації можна виділити чотири інвестиційні портфелі домашніх господарств, які включають фінансові і нефінансові активи, і розраховано їх вартість: надприбутковий, високоприбутковий, середньоприбутковий, низькоприбутковий, малодохідний, збитковий.

Кожний з перерахованих інвестиційних портфелів має совою прибутковість, яку можна розрахувати за допомогою формули [24]:

$$R_{\text{портфель}} = W_1 R_1 + W_2 R_2 + \dots + W_n R_n, \quad (3.3)$$

де $R_{\text{портфель}}$ – очікувана прибутковість портфеля;

W_n – питома вага i -того інструмента;

R_n – очікувана прибутковість i -того інструменту.

Прибутковість кожного інвестиційного портфеля домашнього господарства представлено в табл. 3.5.

Аналіз вартості та прибутковості виділених портфелів вказує, що надприбутковий і високоприбутковий портфелі, які здатні не тільки зберегти капітал, але й приростити його, малодоступні основній масі домогосподарств. Більшій частині домогосподарств доступні малодохідні

і нізкоприбутковий портфелі, в яких знаходяться фінансові інструменти, що дозволяють тільки зберегти вкладення домашніх господарств, але не сприяють їх помітному приросту з урахуванням інфляції.

Таблиця 3.5 – Прибутковість інвестиційних портфелів домогосподарства

Фінансові інструменти	Портфель 1		Портфель 2		Портфель 3		Портфель 4		Портфель 5	
	вартість грн.	W	вартість грн.	W	вартість грн.	W	вартість, грн.	W	вартість грн.	W
Банківський внесок	200	0,0005	200	0,011	200	0,029	200	0,105	200	0,29
Внесок в дорогоцінний метал	11400	0,0292	11400	0,623	-	-	-	-	-	-
Страховий поліс	500	0,0013	500	0,027	500	0,072	500	0,263	500	0,71
Інвестиційний пай	5000	0,0128	5000	0,273	5000	0,725	-	-	-	-
НПФ	1200	0,0032	1200	0,066	1200	0,174	1200	0,632	-	-
Нерухомість	372000	0,9531	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього	390300	1,0	18300	1,0	6900	1,0	1900	1,0	700	1,0
R(прибутковість), %	55,2		17,9		16,0		15,7		9,0	

Джерело: розраховано автором

Середньоприбутковий портфель оптимальний не тільки для збереження заощаджень, але і для їх приросту, але не завжди доступний для середньостатистичного домогосподарства.

Величина фінансових ресурсів домашніх господарств і вибраний інвестиційний портфель дають можливість для розрахунку суми приросту фінансових ресурсів.

Для розрахунку доходу домашніх господарств при формуванні інвестиційного портфеля використовується така формула:

$$W = \sum_{i=1}^n X_i \times Y_i, \quad (3.4)$$

де W – дохід домашнього господарства від формування портфеля;

n – кількість фінансових інструментів;

X_i – величина вкладених фінансових коштів в і-тий фінансовий інструмент;

Y_i – дохід фінансового інструменту на 1 гривню вкладених фінансових ресурсів;

X_1 – фінансові вкладення в банківські внески;

X_2 – інвестиції у внески в дорогоцінному металі;

X_3 – вкладення в інвестиційний пай;

X_4 – покупка страхового поліса накопичувального страхування життя;

X_5 – вкладення в нерухоме майно.

В процесі здійснення фінансових вкладень домашнє господарство стикається з ризиком втрати даних фінансових ресурсів, втратою або неотриманням прибутку, доходу. Втрата фінансових ресурсів домашніми господарствами призводить до ослаблення фінансового захисту і фінансової безпеки домашнього господарства. Існує декілька способів подолання ризику і зміцнення фінансової безпеки домашнього господарства: 1) диверсифікація фінансових вкладень; 2) страхування фінансових ризиків.

Таким чином, в процесі всестороннього дослідження розглянуті основні прибуткові фінансові інструменти для фінансових вкладень у фінансові і нефінансові активи та виявлені найбільш прибуткові серед них, їх позитивні і негативні сторони застосування на практиці. Розроблені практичні рекомендації можуть бути використані для створення інвестиційного портфеля домашнього господарства з урахуванням фінансових ресурсів, що розподіляються для інвестування.

Висновки за розділом 3

Отже, за результатами дослідження, ми прийшли до висновку, що інфляція – це один із гальмуючих процесів, який негативно впливає на всі

сфери життєдіяльності населення, зокрема, на доходи населення України, як одного із основних індикаторів добробуту домогосподарств. Інфляція призводить не тільки до зниження купівельної здатності грошей, зменшення заощаджень, а й стримує можливості господарського регулювання, гальмує проведення структурних перетворень в країні, відновлення порушених пропорцій. Наразі інфляційні процеси в Україні є досить нестабільними і при теперішніх умовах мають значний потенціал дорозвитку. За результатом регресійного аналізу варто сказати, що індекс споживчих цін є одним із визначальних факторів впливу на індекс людського розвитку, який у загальному характеризує рівень життя населення України.

На основі системи статистичних показників, нами було визначено, що розмір номінальної винагороди за працю зростає з кожним роком, а це означає зростання швидкими темпами індексу споживчих цін в Україні, що призводить до зменшення реальної заробітної плати та загального рівня життя населення.

Високий рівень тіньової економіки в Україні дає можливість працедавцям недоплачувати найманим працівникам зароблену ними заробітну плату. В результаті, у підприємців тіньові доходи зростають швидшими темпами як у їхніх робітників. Це та неможливість перерозподіляти державою тіньові доходи громадян України на користь незаможних верств населення, що призводить до збільшення диференціації у розподілі загальних доходів всього населення країни та до зменшення його суспільного економічного добробуту.

Одним із найважливіших завдань стратегії розвитку фінансових ресурсів домогосподарств є активізація їхньої інвестиційної функції. Найбільш поширеним напрямом участі домогосподарств в інвестиційному процесі залишаються заощадження на депозитних рахунках у банках. Однак держава як основний регулятор ринку приватних інвестицій приділяє недостатню увагу організації механізму інвестування коштів населення в ринкову економіку.

Для підвищення економічної активності домогосподарств державі необхідно насамперед підвищити їхні реальні доходи та розробити механізми, які будуть забезпечувати прозорість і безпеку інвестування. Важливою умовою, здатною стимулювати інвестиційну активність домогосподарств, є розвиток інвестиційних інститутів (банків, страхових компаній, пенсійних фондів, різних форм колективного інвестування). Створення їх позитивного іміджу, розширення кількості та якості інвестиційних продуктів сприятимуть припливу фінансових ресурсів населення в економіку країни, розширенню процесів відтворення товарів і послуг та економічному зростанню країни загалом.

Державна політика, щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами населення, вказує на те, що в розпорядженні держави існують достатні фінансові важелі для стимулювання фінансової діяльності домогосподарств. Проблема полягає у необхідності послідовного використання цих важелів на практиці, з тим, щоб сприяти зростанню доходів домогосподарств і їх залученню до процесів нагромадження капіталу.

«___» _____ 2019р. _____

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, проведеного в дипломній роботі на тему «Формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств України», дозволяють зробити наступні висновки.

1. Теоретичне узагальнення поглядів учених щодо трактування поняття «фінансові ресурси домашніх господарств» дозволило уточнити їх соціально-економічну сутність. Вважаємо, що фінансові ресурси домашнього господарства – це сукупні доходи, які знаходяться в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів і формуються із власних та позикових джерел за рахунок спостережених та неспостережених доходів.

Також визначено, що фінансові ресурси домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вони виконують такі функції: є економічною основою відтворення народонаселення; забезпечують добробут та якість життя; обумовлюють рівень споживання та формують платоспроможний попит; визначають рівень нагромадження, яке є джерелом інвестиційних ресурсів; є чинником соціально-економічної стратифікації суспільства; визначають можливості людського розвитку; є критерієм соціальної орієнтації економіки.

2. Використання класифікації фінансових стратегій домогосподарства сприяє максимізації взаємодії з контрагентами домогосподарства шляхом проведення цільової орієнтації на конкретні фінансові інструменти. Серед усієї сукупності фінансових посередників найважливішу роль в управлінні

фінансовими ресурсами домогосподарств відіграють банківські установи, пенсійні фонди, страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні компанії та інші структури.

3. Питання підвищення фінансової грамотності особливо актуальне для України, адже більшість населення має не лише поверхове уявлення про принципи функціонування фінансових ринків та можливості інвестування в них, але й відчуває недовіру до фінансових інститутів.

Для підвищення рівня фінансової грамотності громадян України необхідно створення спеціалізованого інформаційного ресурсу для нефахових інвесторів в Інтернеті; відкриття короткострокових курсів для населення з активним залученням професійних учасників ринку до фінансування таких освітніх проектів при одночасному збереженні жорсткого державного контролю за об'єктивністю та незалежністю підготовлених програм, здійснюваних оцінок та рекомендацій; створення відповідної соціальної реклами; створення інститутів незалежних фінансових консультантів, які б здійснювали свою діяльність лише за наявності ліцензії; викладання основ особистих фінансів у шкільних освітніх програмах та у вищих закладах тощо.

4. Важливою характеристикою динаміки та стану фінансових ресурсів домогосподарств залишаються доходи й витрати населення України. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу доходів і витрат домогосподарств за період 2014-2018рр. можна зробити висновки: обсяги доходів домогосподарств постійно збільшувалися, загальний дохід населення України збільшився більше ніж вдвічі; відбулося зростання абсолютної величини грошових доходів в середньому на одне домогосподарство більше ніж у два рази в порівнянні з 2014 роком; відбулися зміни у структурі доходів: зміна частки оплати праці зросла до 47,40% у 2018 р., і вона продовжує залишатися основним джерелом доходів; позитивні тенденції помітні щодо доходів від підприємницької діяльності, питома вага яких збільшилася до 17,55%, що свідчить про збільшення населенням України

підприємницької активності; соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти займають значну частку у структурі доходів населення, яка коливається у межах 37,07% – 32,48%, та має тенденцію до зменшення. Це свідчить про поступову оптимізацію системи соціальних виплат на шляху реалізації адресної політики соціального захисту населення, адже не завжди соціальні виплати стимулюють населення до економічної активності та зайнятості, а навпаки формують психологію утриманців.

Майже не змінилася структура сукупних витрат, їх питома вага становить 92 %. Не можна не відзначити, що основну частину споживчих сукупних витрат домогосподарств України складають витрати на продукти харчування і безалкогольні напої. За період з 2014- 2018 рр. їх частка в сукупних споживчих витратах була не нижчою за 50%, тоді як у США цей показник досягає 20%, у країнах Західної Європи – в середньому 25%. Частка витрат на оплату комунальних послуг значно зросла і сягнула 15,4% у 2018р. Це пояснюється стрімким зростанням вартості комунальних послуг, що негативно відображається на загальному рівні матеріального добробуту домашніх господарств. Загалом результати аналізу характеризують бідність населення України та погіршення їх добробуту.

5. Від раціонального використання домогосподарствами своїх фінансових ресурсів залежать заощаджувальні процеси, формування доданої вартості та довгостроковий потенціал економічного зростання.

Зростання витрат обумовило скорочення заощаджень населення. За аналізований період спостерігається від'ємне сальдо нагромадження нефінансових активів впродовж 2016-2018рр. Крім того, приріст фінансових активів населення засвідчив вкрай нерівномірну динаміку, що зумовлена зниженням реальної заробітної плати населення, дестабілізацією ситуації на валютному ринку та загальним зниженням рівня добробуту населення України. Ці тенденції характеризують обмеження фінансових можливостей домогосподарств до здійснення заощаджень.

Крім того, характерною особливістю стратегії українських домогосподарств щодо формування заощаджень є віддання переваги накопиченню коштів у готівковій формі. Внаслідок цього чиниться негативний вплив на економіку держави, оскільки готівкові заощадження не лише виключаються з інвестиційних ресурсів реального сектору, а й зменшують споживання як стимул для здійснення інвестицій.

6. Дослідження структури середньомісячних сукупних ресурсів та середньомісячних сукупних витрат свідчить про недостатній рівень матеріального забезпечення домогосподарств, який до того ж знижується, а стан сучасного пересічного українського домогосподарства можна охарактеризувати як кризовий.

Проведений аналіз показав, що в Україні існує велика кількість проблем з приводу належного фінансового забезпечення домашніх господарств, особливо в період нестабільної економічної ситуації. Попри зростання доходів домогосподарств, вони залишаються низькими порівняно з іншими європейськими країнами. Одним з індикаторів рівня оплати праці в країні виступає мінімальна заробітна плата, рівень якої в Україні надзвичайно низький. Мінімальна заробітна плата не підвищувалася адекватними темпами відповідно до підвищення рівня середньомісячної заробітної плати. В кінцевому підсумку це обмежувало загальні та грошові доходи населення й виступало стримуючим фактором економічного зростання. Але в умовах економічної нестабільності це стало засторогою до подальшої девальвації національної валюти. Стимування зростання заробітної плати та відсутність дієвих стимулів до відновлення економічного зростання призвело за застою національної економіки та зменшення реальних доходів населення.

Незважаючи на стабільне зростання середньомісячної номінальної заробітної плати українців протягом 2014-2018рр., її розмір у 7-12 разів є нижчим за граничну межу доходів європейців, за якою констатується бідність населення. Для забезпечення зростання реальних доходів

населення важливо забезпечити, перш за все, підвищення реальної заробітної плати до рівня, який дозволить витратити її не тільки на споживання, а й на нагромадження, що дозволить отримати додатковий імпульс до зростання національної економіки.

Наразі вітчизняні домогосподарства перебувають у стані фінансової небезпеки. Ідентифіковані й потенційні загрози фінансовій безпеці домогосподарства викликані певними ризиками. До складу загроз фінансовій безпеці домогосподарств, які останнім часом набули особливої актуальності, відносяться також суттєве зростання тарифів на житлово-комунальні послуги, а також споживчих цін на продукти харчування.

7. За результатами кореляційно-регресійного аналізу впливу зміни індексу інфляції на показник добробуту населення в Україні, вираженому Індексом людського розвитку, встановлено, що інфляція – це один із гальмуючих процесів, який негативно впливає на всі сфери життєдіяльності населення, зокрема, на доходи населення України, як одного із основних індикаторів добробуту домогосподарств. Інфляція призводить не тільки до зниження купівельної здатності грошей, зменшення заощаджень, а й стримує можливості господарського регулювання, гальмує проведення структурних перетворень в країні, відновлення порушених пропорцій.

Встановлено, що до факторів, що справляють вплив на економічний добробут населення, відноситься тіньова економіка, зокрема тіньові доходи домогосподарств. За різними підрахунками тіньовий сектор займає від 30% до 60% всієї економіки нашої країни. У країнах з високим рівнем тінізації економіки відбувається недоплата заробітної плати найманим працівникам, а фактична норма прибутку перевищує свій рівноважний рівень. В результаті, асиметрія розподілу доходів збільшується і, відповідно, загальний економічний добробут домогосподарств погіршується.

8. Підсумовуючи можемо зробити висновок про те, що, не дивлячись на складність сучасних трансформаційних перетворень в Україні, вітчизняні домогосподарства володіють значним фінансовим потенціалом. Його

нарощування можливе за рахунок: підвищення мінімальних соціальних гарантій населенню, зокрема встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за реальний прожитковий мінімум; підвищення ефективності виробництва, що приведе до зростання рівня оплати праці та підвищення частки заробітної плати у виробленому продукті; обмеження корумпованості та тінізації економіки; сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу; послаблення обтяжливого оподаткування та стабілізації податкового законодавства, стримування інфляції; активізації інвестиційної активності населення за рахунок організованих форм заощаджень (банківські депозити, придбання цінних паперів), стимулювання розвитку ринку недержавного пенсійного страхування за рахунок надання соціальних пільг, підвищення довіри домогосподарств до фінансових посередників, сприяння економічній культурі населення.

Реалізація цих заходів дозволить більш ефективно вирішувати соціально-економічні проблеми розвитку фінансів домогосподарств, забезпечити гідний рівень і якість життя населення.

« ____ » _____ 2019р.

_____

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев І. В. Комунікаційні інструменти маркетингу в підвищенні фінансової грамотності населення й активізуванні внутрішніх інвестицій / І. В. Алексеев, Н. Ф. Басій, І. С. Скоропад, С. В. Скибінський // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. – 2018. – Вип. 56. – С. 12–17.
2. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія / В. Д. Базилевич. – Київ : Знання-прес, 2003. – 560 с.
3. Баранова В. Г. Фінансова стратегія як складова управління фінансовими ресурсами домогосподарства / В. Г. Баранова, Г. М. Коцюрубенко // Економіка та держава. – 2014. – № 12. – С. 20–23.
4. Барановський О. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О. Барановський. – Київ : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
5. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – Киев: Эльга, Ника-Центр, 2006. – 199 с.
6. Бідних в Україні зараз більше, ніж п'ять років тому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2500636-bidnih-v-ukraini-zaraz-bilse-niz-pat-rokiv-tomu-svitovij-bank.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2019р.
7. Будівельна компанія «Надія». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dom.ria.com/zastroishchik-chp-nadiya-5240027/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2019р.

8. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / О. Д. Василик. – Київ: НІОС, 2000. – 250 с.
9. Ватаманюк О.З. Значення особистих заощаджень у період ринкового реформування економіки України та деякі загальні проблеми їх вимірювання / О.З. Ватаманюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Вип. 16.5. – С. 161–167.
10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. – Київ, 2019. – 380 с.
11. Вовченко Т. В. Заощадження домогосподарств як складова фінансових ресурсів/ Т. В. Вовченко, Т. П. Гудзь // Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства : тези доповідей XLII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2018 рік (м. Полтава, 26–27 березня 2019 р.) : у 2 ч. – Полтава : ПУЕТ, 2019. – Ч. 1. – 368 с.
12. Воробйов Ю. М. Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави / Ю. М. Воробйов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – № 4. – С. 16–24.
13. Воробйов Ю. М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. – 232 с.
14. Ворошило В. В. Финансовые ресурсы домохозяйств: сущность и классификация / В. В. Ворошило // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. Науковий журнал. – 2010. – №1. – С. 31–34.
15. Ворошило В. В. Формирование депозитного портфеля домохозяйств в условиях финансового кризиса. Экономика и управление, 2009. – № 2–3. – С. 113–117.

16. Гаркавенко Н. Доходи та добробут населення напередодні асоціації з Євросоюзом / Н. Гаркавенко, Т. Новосільська // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 8. – С. 23–31.

17. Гаврилко Т. О. Фінансова грамотність населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / Т. О. Гаврилко, М. М. Довгань // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 30(2). – С. 48–52.

18. Геронин Н. Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России: дис. на соиск. науч. степени канд. экон. наук / Н. Н. Геронин. – Москва, 2004. – 184 с.

19. Гордей О. Д. Інвестиційний потенціал фінансових ресурсів домогосподарств України / О. Д. Гордей, А. В. Марченко, Ю. О. Страховська // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2018. – № 3. – С. 171–177.

20. Грошово-кредитна та фінансова статистика: фінансові ринки: [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2019р. / Статистика: [веб-сайт Національного банку України]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.08.2019р.

21. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 145–152.

22. Гуржий Т. О. Динаміка джерел і структури фінансових ресурсів домогосподарств / Т. О. Гуржий // Інтелект ХХІ. – 2018. – № 4. – С. 58–63.

23. Гуржий Т. О. Регуляторна політика держави щодо фінансових ресурсів домогосподарств / Т. О. Гуржий // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 4. – С. 150–158.

24. Гусев А. Б. Доходное и жилищное неравенство граждан: механизм поддержания социальной стабильности / А. Б. Гусев.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.urban-planet.org/article_17.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р.

25. Демченко Б.А. Сучасні інфляційні процеси в Україні в умовах нестабільної економіки [Електронний ресурс] / Б. А. Демченко, Н. В. Касьянова // Інфраструктура ринку. – 2017. – Режим доступу: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/9.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р.

26. Доходи та заощадження в перехідній економіці України: Навч. посіб. / В. Бандера, В. Буняк, З. Ватаманюк та ін.; За ред. С. Панчишина, М. Савлука. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 406 с.

27. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність / О. О. Драган // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 8. – С. 173–176.

28. Економіка України [Електронний ресурс]: Фінансовий портал: статистика станом на 01 січня 2019р. [офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.08.2019р.

29. Задоя А.О. Мікроекономіка: Курс лекцій та вправи. Навч.посіб. – 2-ге вид., стер. – Київ: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 211 с.

30. Зварич М. С. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози / М. С. Зварич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – Вип. 2. – С. 29–33.

31. Іванов С. В. Фінанси домогосподарств: аналіз у контексті політики забезпечення добробуту населення України / С. В. Іванов // Фінанси України. – 2018. – № 9. – С. 7–24.

32. Індекс людського розвитку: Україна падає, що робити [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2017/04/13/-htm>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31.09.2019р.

33. Как возраст влияет на финансовое поведение? [Электронный ресурс] // Информационный ресурс Комитета по защите прав потребителей финансовых услуг НБРК «Финграмота». – Режим доступа: <http://www.fingramota.kz/pensia/publication/show-30840>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р.

34. Каламбет С. Фінанси: навч. посіб./ С. Каламбет, С. Іванов, Ю. Півняк. – Дніпропетровськ: Видавництво Маковецький Ю. В., 2014. – 320с.

35. Калініченко О. О. Фінансова грамотність – запорука успішного населення / О. О. Калініченко, О. І. Вікарчук, С. М. Ніколаєнко. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. – 2019. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р.

36. Квасницька Р. С. Інвестиційні ресурси домогосподарств: склад, порядок формування та оцінка / Р. С. Квасницька // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4(2). – С. 139–146.

37. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма. – Київ : Знання, 2010. – 431с.

38. Кізіма Т. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект / Т. Кізіма // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2018. – Вип. 4. – С. 33–46.

39. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки [Електронний ресурс] / Л. В. Ключник // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2016. – Вип. 13(2). – С. 119–126.

40. Корнівська В. О. Трансформації фінансової поведінки домогосподарств / В. О. Корнівська // Бізнес Інформ. – 2016. – № 11. – С. 292–300.
41. Кощенко К. В. Фінансові ресурси домогосподарств як інвестиційне джерело розвитку економіки / К. В. Кощенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 12. – С. 75–80.
42. Кузів І. В. Вплив рівня фінансової грамотності домогосподарств на інвестиційний потенціал країни / І. В. Кузів // Бізнес-навігатор. – 2015. – № 1. – С. 143–146.
43. Левчаев П.А. Обеспечение стоимостного прироста финансовых ресурсов экономических субъектов в условиях инновационной экономики: теория и методология исследования: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук, 08.00.10, Орел. – 2007. – 18 с.
44. Лиса О. В. Аналіз фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах / О. В. Лиса, О. О. Кухарева // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 5. – С. 166–171.
45. Малиновська О. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? [Електронний ресурс] / О. Малиновська. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р
46. Матычак Т. Как выбрать ПИФ для инвестирования средств / Т. Матычак [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://finans.net.ua/content/view/12896/53/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р.
47. Менгер К. Избранные работы (Основания политической экономии) / К. Менгер ; [пер. с нем. Г. Тиктина, И. Абезгуса]. – Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 496 с.

48. Методичні вказівки щодо розрахунку доходів та витрат населення України, затверджені Наказом Держкомстату від 07.03.2002 № 113, зі змінами від 01.03.2006 № 62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/metod_polog/menu. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р.

49. Методологічні пояснення щодо вибіркового обстеження умов життя домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р.

50. Мітал О. Г. Заощадження домогосподарств та їх трансформація в інвестиційні ресурси / О. Г. Мітал // Європейський вектор економічного розвитку. – 2017. – № 1. – С. 70–78.

51. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.

52. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття «фінанси домогосподарств» у розрізі навчальної дисципліни «фінанси» / Н. Г. Нагайчук // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 100–105.

53. Наумова М. А. Диференціація доходів населення України: тенденції і фактори / М. А. Наумова // Науковий погляд: економіка та управління. – 2018. – № 2. – С. 130–142.

54. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Є. Носова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 2. – С. 73–80.

55. Оганян Г. А. Політична економія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін. / За заг. ред. Г. А. Оганяна; Міжрегіон. акад. упр. персоналом (МАУП). – Київ, 2003. – 520 с.

56. Одінцов М. М. Моделювання та прогнозування впливу фінансових ресурсів домогосподарств на розвиток економіки регіону /

М. М. Одінцов, Т. М. Одінцова // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 75–85.

57. Панчишин С. М. Про рівноважний розподіл доходу між працею і капіталом в економіках України та Польщі /С. М. Панчишин, О. Р. Голубник, З. В. Приймак // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 28. – С.7–12.

58. Пасажко Т. С. Шляхи вдосконалення фінансового механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси економіки України / Т. С. Пасажко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 85–89.

59. Педченко Н. С. Доходи домогосподарств як джерела формування їх фінансового потенціалу / Н. С. Педченко, В. В. Грищенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2018. – № 1. – С. 107–114.

60. Петрик О. І. Аналіз чинників інфляції та її прогнозування в Україні / О. І. Петрик, Ю. О. Половнєв // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 86–103.

61. Показники діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2019р. / Огляд ринків: [веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2019р

62. Політична економія: [підручник] / За ред. Ніколенко Ю. В. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.

63. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України/ Б. Приходько // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 11–16.

64. Про Державний бюджет України на 2019 рік : закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р.

65. Проект «ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»: досягнення, проблемні питання і завдання на майбутнє [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017_proekt-Än-gramot_2-red.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.09.2019р.

66. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України № 47-48 від 9.07.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.09.2019р.

67. Рамський А. Ю. Роль небанківських фінансово-кредитних установ у сфері мобілізації заощаджень домогосподарств / А. Ю. Рамський // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. –2014. – Т. 19, Вип. 3(1). – С. 209–214.

68. Рехтета О. М. Особливості обліку доходів і витрат домогосподарств / О. М. Рехтета, О. С. Портненко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. – 2018. – № 1. – С. 99–103.

69. Рівень ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності. Офіційний веб-сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weoselgr.aspx>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.09.2019р.

70. Рівень довіри населення до банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/finance/riven-doviri-naselennja-do-bankiv-sogodni-duzhenizkij-zasnov-240065/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.09.2019р.

71. Річні національні рахунки доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України [Електронний ресурс]: Економічна статистика: станом на 01 січня 2019р. / Статистична інформація: [веб-сайт Державної

служби статистики України]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 03.08.2019р.

72. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник / О. Р. Романенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 312 с.

73. Романовська Ю. А. Фінансова грамотність населення в Україні / Ю. А. Романовська, В. А. Урбанович // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 2(2). – С. 99–103.

74. Салига С. Я. Кредитні інструменти управління фінансовими ресурсами домогосподарств в Україні / С. Я. Салига, В. О. Гнеушева // Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. – 2013. – Вип. 1. – С. 48–52.

75. Сидорова А. В. Доходи та витрати населення: статистичне оцінювання, моделювання та прогнозування / А. В. Сидорова, А. О. Коваленко // Finance, accounting, banks. – 2017. – Вип. 1. – С. 154–162.

76. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посібник / А. В. Сірко. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 416 с.

77. Скриньковський Р. М. Витрати домогосподарств України: змістовно-сутнісні та інформаційно-аналітичні аспекти / Р. М. Скриньковський, Ю. І. Цибульський // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С. 38–42.

78. Славкова А. А. Вплив споживчого кредиту на фінансові ресурси домогосподарств / А. А. Славкова, Т. О. Гордейчук // Економіка: теорія та практика. – 2017. – № 1. – С. 67–73.

79. Слав'янська Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність / Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4. – С. 31–35.

80. Смовженко Т. С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України / Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 34–42.

81. Сніщенко Р. Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу й оцінки фінансової безпеки домогосподарств / Р. Г. Сніщенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 27(2). – С. 105–109.

82. Сравнение процентных ставок по срочным вкладам с выплатой процентов в конце срока. Украинский банковский портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://banker.ua/bankservices/35/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.

83. Статистика особистих фінансів населення країн Євросоюзу [Електронний ресурс]: Статистика країн Євросоюзу: станом на 01 січня 2019р. / Статистична інформація: [веб-сайт Європейської Комісії]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.

84. Статистична інформація про діяльність інститутів спільного інвестування в Україні [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2019р. / Фондовий ринок: [веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р.

85. Степанова А. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс країни / А. Степанова, Є. Удод // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 136. – С. 45–50

86. Страхова компанія «ПРОВІДНА». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.providna.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.

87. Тропіна В. Б. Фінансові ресурси домогосподарств у структурі національного інвестиційного потенціалу [Електронний ресурс] / В. Б. Тропіна. // Ефективна економіка. – 2016. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_3. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 03.09.2019р.

88. Україна 2016–2017: ознаки прогресу та симптоми розчарування (аналітичні оцінки) // Офіційний сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.razumkov.org.ua. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.

89. Украина попала в топ-5 стран с крупнейшей теневой экономикой. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraina-popala-top-5-stran-krupneyshey-tenevoy-1498836744.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 03.09.2019р.

90. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств / В. М. Федосов // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 121–124.

91. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов. – 2-е изд. / Под ред. проф. Г. Б. Поляка. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 512с.

92. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 6-те вид., пероб. та допов. – Київ: КНЕУ, 2006. – 552 с.

93. Финансы / Под ред. В. М. Родионовой. – Москва: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.

94. Финансы: учеб. - 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. В. В. Ковалева. – Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 610 с.

95. Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-territory.com/articles/finansova-gramotnist-naselennya-ukraini-zalishae-bazhati-krashchogo>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.

96. Франченко О. Л. Використання заощаджень населення в інвестування економіки країни через структури фондового ринку / О. Л. Франченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3 (118). – С. 194–199.

97. Червона С. П. Ресурси і витрати домогосподарств України: аналіз структури та структурних зрушень / С. П. Червона // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 3. – С. 95–100.
98. Чорна О.М. Концептуальні підходи до розвитку фінансів домашніх господарств в економіці України] / О.М. Чорна, К.В. Баранова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 4. – С. 33–39.
99. Шаманська О.С. Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки / О.С. Шаманська // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012 – № 3. – С. 72–77.
100. Шикіна Н.А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу / Н. А. Шикіна, Г. М. Коцюрубенко // [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2017_3/Shikina.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2019р.
101. Штепенко К. П. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні / К. П. Штепенко, А. В. Деркаченко // Молодий вчений. 2016. – № 1. – С. 1006–1010.
102. Шубалий О. М. Тенденції зміни доходів населення в умовах економічної нестабільності / О. М. Шубалий // Економічний форум. – 2018. – № 2. – С. 366–372.
103. Юдіна С. В. Депозити домогосподарств як елемент фінансових ресурсів / С. В. Юдіна, Т. О. Гуржий, Б. І. Писаревський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2018. – Т. 29(68), № 5. – С. 154–159.
104. Юдіна С. В. Регуляторна політика держави щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств / С. В. Юдіна, О. Г. Моргушкіна // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 22. – С. 191–195.

105. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізима // Фінанси України. – 2008. – №8. – 3–10 с.
106. Юрчик Г. М. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти / Г. М. Юрчик, Н.М. Самолук // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 3 (28). – С. 133–145.
107. Яковенко Р. В. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу / Р. В. Яковенко, Ю. І. Шорохова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22 (2). – С. 450–456.
108. Human Development Reports. Latest Human Development Index (HDI) Ranking. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/2018-update>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2019р.